

Drs. C.J.M. Spierings

No. 2.56

ERVARINGEN VAN EX-LANDBOUWERS OP CENTRA VOOR VAKOPLEIDING

(Verslag van een onderzoek
onder cursisten en oud-cursisten)

December 1973

Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Streekonderzoek

129137

Overzicht van uitgebrachte verwante publikaties

Publikatie	No. 2.37	Afgevlode boeren over beroepsverandering. Drs. C.J.M. Spierings Januari 1972	f 5,50
Publikatie	No. 2.41	Boeren en boerinnen over beroepsverandering. Drs. C.J.M. Spierings Augustus 1972	f 4,50
Publikatie	No. 2.44	Van beroep veranderen? Drs. J.J.J. Klopogge Oktober 1972	f 3,50
Publikatie	No. 2.45	Verandering in het aantal bedrijfshoofden en bedrijven op de Drentse zandgronden in de pe- riode 1966-1971. D.B. Baris A.J. Jacobs B.H. Perdok Februari 1973	Uitverkoc
Publikatie	No. 2.46	Veranderingen in het aantal bedrijfshoofden en bedrijven in de Friese weidestroken en in de Wouden in de periode 1966-1971. D.B. Baris A.J. Jacobs B.H. Perdok Maart 1973	f 5,50
Publikatie	No. 2.47	Friese veehouders en hun houding tegenover beroepsverandering. Ir. K.M. Dekker Augustus 1973	f 5,50
Publikatie	No. 2.48	Plannen tot beroepsverandering. Drs. C.J.M. Spierings Juni 1973	f 4,50
Publikatie	No. 2.49	Friese boerinnen over beroepsverandering. Drs. J.J.J. Klopogge Mei 1973	f 4,50
Publikatie	No. 2.52	Landbouwers in Salland en Twente over hun beroep. Drs. J.J.J. Klopogge Ir. P. van der Linden Augustus 1973	Uitverkoc
Publikatie	No. 2.54	Jonge veehouders over hun beroep en bedrijf Drs. C.J.M. Spierings November 1973	f 5,50

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
HOOFDSTUK I	INLEIDING
	§ 1. Probleemstelling
	§ 2. Uitvoering van het onderzoek
HOOFDSTUK II	ENKELE ALGEMENE GEGEVENS VAN DE RESPONDENTEN
	§ 1. Persoonlijke gegevens
	§ 2. De bedrijfssituatie
HOOFDSTUK III	DE KEUZE VAN EEN BEPAALDE CURSUS OP EEN CENTRUM VOOR VAKOPLEIDING
	§ 1. De keuze van een cursus
	§ 2. Wachtijd
HOOFDSTUK IV	DE OPLEIDING OP HET CENTRUM
	§ 1. De grondcursus
	§ 2. De gevolgde cursus
	§ 3. De eerste weken op het centrum en de situatie enige tijd later
	§ 4. Begeleiding tijdens de cursus
	§ 5. Contacten met andere cursisten
HOOFDSTUK V	CURSISTEN OVER HET MOGELIJKE NIEUWE BEROEP
	§ 1. Stage; het verlaten van het centrum
	§ 2. Aan het nieuwe beroep gestelde voorwaarden
	§ 3. Plannen voor verdere studie
HOOFDSTUK VI	HET BEROEP NA DE CURSUS: ERVARINGEN VAN OUD-CURSISTEN
	§ 1. Het huidige werk; aansluiting op de opleiding
	§ 2. Werkloosheid
	§ 3. Verandering van werk of werkgever
	§ 4. De begeleiding na de cursus
	§ 5. Plannen voor verdere studie
HOOFDSTUK VII	DE MENING VAN DE ECHTGENOTE
	§ 1. De houding tegenover beroepsverandering

INHOUD (vervolg)

	Blz.
§ 2. Betrokkenheid van de echtgenote bij de omscholing op de centra voor vakopleiding	39
§ 3. Problemen m.b.t. het volgen van de cursus	40
SAMENVATTING EN SLOTBESCHOUWING	42
BIJLAGEN	
1. Samenstelling van de begeleidingscommissie	50
2. De Centra voor Vakopleiding van Volwassenen	51
3. De in het onderzoek betrokken personen op de Centra voor Vakopleiding van Volwassenen	52
4. Meninge n over de cursus, de leiding de begeleiding en de centrumsituatie: in het begin en later	53
5. Verandering van werk en/of werkgever	54
6. Litteratuur	57

Woord vooraf

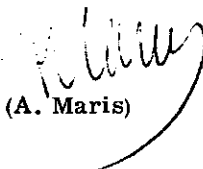
Uit enkele tot nog toe uitgevoerde LEI-onderzoekingen omtrent de beroepsverandering is gebleken, dat het merendeel van de zelfstandige agrariërs die van beroep zijn veranderd als ongeschoolde arbeider zijn gaan werken. Verder kwam naar voren dat circa de helft van de z.g. zittende boeren, die beroepsverandering overwegen, bij een eventuele overgang naar een ander beroep wel omgeschoold wil worden.

Mede met het oog op problemen, die in de praktijk zijn gesignaleerd bij ex-agrariërs die een omscholingscursus volgden, heeft het Ministerie van Sociale Zaken het LEI verzocht een verkennend onderzoek in te stellen naar de aanpassingsproblemen op de Centra voor Vakopleiding van Volwassenen.

Ter begeleiding van het onderzoek is een commissie ingesteld waarvan de leden uit hoofde van hun functie, nauw betrokken zijn bij de beroepsovergang van agrariërs. Aan deze commissie is dank verschuldigd voor de ontvangen adviezen betreffende het ontwerp van het onderzoek en de uitwerking van de verzamelde gegevens.

Voor de bijzondere medewerking van de directie van de bij het onderzoek betrokken centra voor vakopleiding, en vooral van de ex-landbouwers die in opleiding zijn en waren, is eveneens een woord van dank hier zeker op zijn plaats. De met deze ex-landbouwers gevoerde gesprekken vormen de basis van het onderzoek dat uitgevoerd is op de afdeling Streekonderzoek. Analyse en verslaggeving zijn verzorgd door drs. C.J.M. Spierings, die hierbij werd geassisteerd door D.B. Baris en C.M. van Elk.

De Directeur,

(A. Maris)

Den Haag, december 1973

HOOFDSTUK I

Inleiding

§ 1. Probleemstelling

De vergroting van de arbeidsproductiviteit in de landbouw heeft tot een afnemning van de in de landbouw werkzame beroepsbevolking geleid. Zo werkt momenteel 7% van de beroepsbevolking in de agrarische sector, terwijl dit in 1960 nog 12% was. De indruk bestaat dat deze relatieve afnemning van het aantal arbeidskrachten de afgelopen jaren iets sterker was dan in het begin van de jaren zestig. Hoewel de vermindering van het aantal in de land- en tuinbouw werkzame personen een structureel karakter vertoont, is de afvloeiing niet ieder jaar even groot geweest. De verbeterde rentabiliteit in de landbouw en de ongunstige werkgelegenheids-situatie buiten de landbouw hebben er toe geleid dat de daling van het aantal agrarische arbeidskrachten momenteel minder sterk is dan enige jaren terug 1).

De daling van de in de landbouw werkzame beroepsbevolking wordt enerzijds bepaald door een verminderde toetreding en anderzijds door uittreding via beroepsbeëindiging of beroepsverandering. De categorie bedrijfshoofden neemt hierbij een belangrijke plaats in. Globaal genomen kan men stellen, dat de daling van het aantal bedrijfshoofden voor circa twee derde verband houdt met beroepsbeëindiging en voor circa een derde met beroepsverandering.

Aan beroepsverandering zitten vele kanten. Ten aanzien van het bedrijf staat men voor de vraag dit, al dan niet in zijn huidige omvang, aan te houden dan wel volledig af te stoten. Het zal niet altijd eenvoudig zijn het bedrijf tegen een redelijke prijs van de hand te doen. Bij liquidatie kunnen verliesposten optreden. Voor wat de persoon van de boer betreft valt te denken aan problemen die verband houden met de leeftijd, de opleiding en het opgeven van de positie van zelfstandig ondernemer. Ook het vinden van geschikt ander werk kan een probleem zijn. Zo is uit enkele onderzoeken naar voren gekomen dat degenen, die beroepsverandering overwegen, een voorkeur hebben voor werk dat nauw verwant is aan het werk in de land- en tuinbouw 2). Hierin zal men stellig niet altijd

1) "Landbouw-Economisch Bericht 1973", Den Haag 1973, blz. 41 e.v.

2) Spierings, C.J.M.: "Boeren en boerinnen over beroepsverandering", Den Haag, 1972.

Spierings, C.J.M.: "Plannen tot beroepsverandering", Den Haag, 1973.

Kloprogge, J.J.J. en Van der Linden, P.: "Landbouwers in Salland en Twente over hun beroep", Den Haag, 1973.

Spierings, C.J.M.: "Jonge veehouders over hun beroep en bedrijf", Den Haag, 1973.

slagen gezien de verhoudingsgewijs geringe plaatsingsmogelijkheden in de landbouwverwante sector. Verder is gebleken dat circa twee derde van het totale aantal van beroep veranderden als ongeschoolde arbeidskracht is gaan werken. Tevens kunnen vooroordelen omtrent bepaalde beroepen er toe leiden dat men terechtkomt in een beroep, dat niet altijd het meest gewenste of geschikte is.

Omscholing en opleiding kunnen de overgangsproblemen verminderen omdat dan immers een betere inpassing in de arbeidsmarkt en in het arbeidsproces kan worden verkregen. In de praktijk zijn daartoe diverse scholingsmogelijkheden geschapen door het Directoraat-Generaal voor de Arbeidsvoorziening van het Ministerie van Sociale Zaken. Dat zijn de scholing op een centrum voor vakopleiding van volwassenen, de bedrijfs-scholingsregeling en de studiekostenregeling. Omscholing via een centrum voor vakopleiding staat zowel open voor niet-agrariërs als voor agrariërs die een ander beroep willen uitoefenen. Ten aanzien van de agrariërs kunnen de voormalige bedrijfshoofden, maar tevens de werknemers en de gezinsleden hiervan gebruik maken.

Uit LEI-onderzoekingen 1) is gebleken dat 40 à 65% van de z.g. zittende bedrijfshoofden die beroepsverandering overwegen, bij een eventuele overgang naar een ander beroep wel omgeschoold wil worden. Een andere indicatie voor de betekenis van omscholing vormt het aantal "gesloten overeenkomsten" voor een bijdrage in de omscholing via de regelingen van het Ontwikkelings- en Saneringsfonds voor de Landbouw, nl. 276 in 1971 en 410 in 1972. Tevens kan worden gewezen op het besluit van de Raad van Ministers van de Europese Gemeenschap - d.d. 9 november 1972 - om via het Europees Sociaal Fonds bijdragen ter beschikking te stellen aan agrariërs die een ander beroep gaan uitoefenen en zich laten omscholen. Ten slotte is gebleken dat tot voor kort jaarlijks circa 200 ex-agrarische bedrijfshoofden een opleiding op een Centrum volgden, wat neerkomt op ongeveer een zevende van het totale aantal bedrijfshoofden dat jaarlijks van beroep verandert. Betreft men dit aantal van circa 200 op het totale aantal cursisten, dat jaarlijks via de Centra wordt omgeschoold, dan blijkt dit ongeveer een twaalfde gedeelte te zijn 2).

Gezien de in de praktijk, met name via de sociaal-ambtenaren, gebleken aanpassingsproblemen bij ex-agrarische bedrijfshoofden die

-
- 1) Spierings, C.J.M.: "Boeren en boerinnen over beroepsverandering", Den Haag, 1972.
Spierings, C.J.M.: "Plannen tot beroepsverandering", Den Haag, 1973.
Klopprogge, J.J.J. en Van der Linden, P.: "Landbouwers in Salland en Twente over hun beroep", Den Haag, 1973.
Spierings, C.J.M.: "Jonge veehouders over hun beroep en bedrijf", Den Haag, 1973.
 - 2) De z.g. gemiddeld-gelijktijdige bezetting van de centra voor vakopleiding van volwassenen bedroeg in 1971 in totaal 2 426 cursisten en in 1972 2 616 cursisten. Zie "Arbeidsvoorziening 1972", jaarverslag van het Directoraat-Generaal voor de Arbeidsvoorziening

een omscholingscursus volg(d)en, bestaat er van de zijde van het Ministerie van Sociale Zaken, i.c. het Consulentenschap Landbouw, behoefte aan relevante gegevens over knelpunten bij voorlichting en begeleiding.

Hierop aansluitend kreeg het onderzoek als doel gegevens te verschaffen omtrent ervaringen en verwachtingen van ex-agrarische bedrijfs-
hoofden tijdens en na het volgen van de omscholingscursus.

Uit de aldus geformuleerde doelstelling kunnen de volgende vragen worden afgeleid, waarop het onderzoek een antwoord zal dienen te geven:

- Hoe is de keuze tot stand gekomen om een bepaalde cursus te volgen op een centrum voor vakopleiding?
- Wat zijn de ervaringen tijdens en na de omscholingsperiode.
- Welke wensen en verwachtingen leven er bij de ex-agrariërs tijdens en na de cursus?

In overleg met de opdrachtgever kreeg het onderzoek een verkennend karakter. Dit heeft met zich meegebracht, dat de te onderzoeken problematiek niet uitputtend is behandeld. Te bezien valt welke aanknopingspunten het onderzoek biedt met betrekking tot de scholingsproblematiek in het algemeen en ten aanzien van de knelpunten bij voorlichting en begeleiding in het bijzonder. Mede aan de hand hiervan zal dan nagegaan kunnen worden in hoeverre nader onderzoek nodig is.

§ 2. Uitvoering van het onderzoek

Het onderzoek naar de omscholing van ex-agrariërs op een centrum voor vakopleiding heeft - in overleg met de opdrachtgever - specifiek betrekking op de ex-agrarische bedrijfshoofden. Gezien de doelstelling zijn zowel degenen die een opleiding volgen (cursisten) als degenen die hun opleiding reeds hebben voltooid (oud-cursisten) in het onderzoek opgenomen. Hierdoor kon een vrij volledig inzicht omtrent de omscholing worden gegeven. Overeengekomen werd in dit verkennende onderzoek maximaal 100 personen te betrekken, en wel vijftig per categorie.

Als cursist in opleiding op een centrum voor vakopleiding zijn genomen die ex-landbouwers welke voorkwamen in de bestandsoverzichten van het Directoraat-Generaal voor de Arbeidsvoorziening naar de situatie per eind april 1973. In eerste instantie is gedacht aan een onderzoek bij een beperkt aantal centra. In overleg met het Directoraat-Generaal voor de Arbeidsvoorziening werden gekozen de centra te Groningen, Emmen, Zwolle, Doetinchem, Nijmegen, Den Bosch en Venlo. Spoedig bleek evenwel dat uitbreiding tot alle centra voor vakopleiding in Nederland noodzakelijk was. Uiteindelijk zijn alle ex-landbouwers - in totaal 35 - in het onderzoek betrokken (zie bijlage 2 en 3, blz. 51 en 52).

De oud-cursisten, welke de tweede te onderzoeken groep vormen, konden worden gelocaliseerd met behulp van de registratie van de centra en de gewestelijke arbeidsbureaus. Als oud-cursisten zijn genomen die ex-landbouwers, die in de loop van 1972 hun opleiding hebben voltooid. De keuze was om praktische redenen aanvankelijk beperkt tot oud-cursisten van eerdergenoemde centra. Door enige uitval (verhuisd, niet be-

reikbaar, e.d.) was het echter nodig enkele oud-cursisten van andere centra mede in het onderzoek te betrekken.

Uiteindelijk zijn in de periode 3 mei - 7 juni 1973 gesprekken gevoerd met in totaal 35 cursisten - het maximaal haalbare aantal - en 50 oud-cursisten. De interviews 1) met de cursisten vonden om praktische redenen vrijwel uitsluitend plaats op de desbetreffende centra, de interviews met de oud-cursisten daarentegen bij de betrokkenen thuis.

Tijdens de voorbereidingsfase zijn eerst gesprekken gevoerd met medewerkers van het Ministerie van Sociale Zaken, met enkele centrum-directeuren en met een twintigtal cursisten en oud-cursisten, met het doel de vraagstelling in een gestructureerde vorm te kunnen gieten; dit met het oog op een snelle verwerkbaarheid van de gegevens. De indruk bestaat dat een redelijke validiteit van de variabelen is verkregen.

Behalve van de enquêtegegevens is ook gebruik gemaakt van enkele gegevens uit de z.g. bestandsoverzichten van het Directoraat-Generaal voor de Arbeidsvoorziening.

Van de ex-landbouwers die hun opleiding op een centrum hebben voltooid en reeds in een beroep werkzaam zijn, is de functie nader geanalyseerd door beroepkundigen van het Ministerie van Sociale Zaken. Verder is - waar dit mogelijk was - gebruik gemaakt van gegevens betreffende de omscholing, welke bij dit Ministerie aanwezig waren.

Bij de analyse van de gegevens is vrijwel uitsluitend gebruik gemaakt van de tabellenanalyse, namelijk door splitsing van de onderzoeksgroepen in relevante eenheden. De betreffende resultaten zijn waar dit mogelijk was op hun onderlinge samenhang getoetst met behulp van de percentage-toets 2) en de nomograph 3).

De aard van de gegevens, de wijze van verwerking maar bovenal het beperkte aantal respondenten, laten geen vergaande bewerkingen van het materiaal toe. Verder dient men voor ogen te houden, dat er, naast verschillen in aantal personen per centrum en gekozen opleiding, vooral ervaringsverschillen tussen cursisten en oud-cursisten zullen zijn. Immers alle oud-cursisten hadden op het tijdstip van gesprek hun opleiding reeds circa een half jaar of langer geleden voltooid, terwijl onder de cursisten in opleiding er enkele waren die de grondcursus nauwelijks achter de rug hadden. Een en ander heeft uiteraard gevolgen voor de conclusies, welke uit de resultaten zijn af te leiden. Bij de interpretatie is hiermee zoveel mogelijk rekening gehouden.

Ter begeleiding van het onderzoek is door de opdrachtgever een commissie ingesteld (zie bijlage 1, blz. 50). Deze commissie bestond uit personen, die uit hoofde van hun functies nauw betrokken zijn bij de beroepsverandering van agrariërs.

-
- 1) De vragenlijsten zijn op verzoek verkrijgbaar bij het Landbouw-Economisch Instituut.
 - 2) Vgl De Bruyn, L.J.J. en Nelissen, P.L.C.: "Onbehaaglijke stemming", in Sociologische Gids, 1966, blz. 339.
 - 3) Vgl Oppenheim, A.N.: "Questionnaire design and attitude measurement", New York, 1966, blz. 287 - 292.

HOOFDSTUK II

Enkele algemene gegevens van de respondenten

§ 1. Persoonlijke gegevens

Hoewel het volgen van een cursus op een centrum voor vakopleiding niet direct aan bepaalde leeftijdsgrenzen is gebonden, was 13% van de respondenten jonger dan 30 jaar en 14% ouder dan 50 jaar toen ze aan de cursus begonnen. De overigen - ongeveer drie vierde - waren tussen de 30 en 50 jaar, waarbij de verdeling naar het aantal over vijfjaarklassen bezien vrij gelijkmatig is. Vergelijking van de voormalige landbouwers met het totaal van de andere jaarlijks op de Centra aanwezige cursisten laat duidelijke verschillen in leeftijd zien. Van de onderzoeksgroep is ongeveer 75% ouder dan 35 jaar, van alle overige Centrumcursisten is daarentegen ongeveer 15% jonger dan 35 jaar. De gemiddelde leeftijd ligt op resp. circa 40 jaar en 25 jaar. De onderzoeksgroep is dus aanzienlijk ouder dan de groep van de andere centrumcursisten 1).

Tabel 1. Leeftijd en onderwijs

Leeftijd/onderwijs	Cursisten		Oud-cursisten	
< 35 jaar	9	26%	12	24%
35-40 jaar	7	20%	9	18%
40-45 jaar	10	29%	12	24%
≥ 45 jaar	9	25%	17	34%
alleen lagere school	2	6%	2	4%
curs. agrarisch onderwijs	11	31%	19	38%
agrar. dagonderwijs	17	49%	27	54%
overig dagonderwijs	5	14%	2	4%
Totaal	35	100%	50	100%

Nagenoeg alle respondenten hebben na de lagere school nog een of andere vorm van voortgezet onderwijs gevolgd. Bij de meesten draagt het gevolgde onderwijs een agrarisch stempel. De oorspronkelijk gevolgde opleiding is evenwel nauwelijks een voorbereiding op het centrum. Wel kan het reeds gevolgd hebben van voortgezet onderwijs bevorderend hebben gewerkt op het gaan volgen van een vakopleiding.

1) Zie "Arbeidsvoorziening 1972", jaarverslag van het Directoraat-Generaal voor de Arbeidsvoorziening.

Wat de beroepsgeschiedenis betreft blijkt rond de 40% in loondienst te hebben gewerkt vóór men als zelfstandig bedrijfshoofd een land- of tuinbouwbedrijf ging exploiteren. Deze functie had ten dele betrekking op de land- of tuinbouw, ten dele op werk in de niet-agrarische sfeer.

Een aanzienlijk aantal respondenten was lid van een standsorganisatie. Men kan zich afvragen of dit in het kader van de voorlichting en begeleiding naar een alternatief beroep van belang is geweest. Van de oud-cursisten zegde inmiddels een derde het lidmaatschap op. Niettemin is circa de helft van hen nog steeds lid van een agrarische standsorganisatie.

Tabel 2. Beroepsgeschiedenis en lidmaatschap standsorganisatie

Beroepsgeschiedenis/ lidm. standsorganisatie	Cursisten		Oud-cursisten	
niet in loondienst gewerkt	23	66%	27	54%
in loondienst gewerkt	12	34%	23	46%
nooit lid geweest	8	23%	8	16%
geen lid meer	8	23%	18	36%
nu (nog) lid	19	54%	24	48%
Totaal	35	100%	50	100%

Niettegenstaande het feit dat een aantal geïnterviewden niets meer van het bedrijf in gebruik hebben, zijn ze nog steeds lid van een agrarische standsorganisatie. Wel is het zo dat er van de oud-cursisten bij het begin van de cursus relatief meer personen lid waren dan later. Het ligt derhalve voor de hand aan te nemen dat het percentage leden onder de cursisten nog enigszins zal afnemen.

Van de oud-cursisten is bijna een derde lid van een vakorganisatie, enkelen zijn van plan lid te worden. Ongeveer een tiende was noch lid van een standsorganisatie noch van een vakorganisatie en wenst er evenmin lid van te worden. Het bedanken voor het lidmaatschap van een standsorganisatie werd soms gevolgd door een toetreding tot een vakorganisatie. Z.g. dubbele lidmaatschappen komen slechts in enkele gevallen voor en zijn waarschijnlijk tijdelijk.

§ 2. De bedrijfssituatie

De bedrijven waarvan de cursisten en oud-cursisten afkomstig zijn, liepen voor men aan de omscholing begon qua bedrijfsgrootte nogal uiteen. Over het algemeen waren de bedrijven klein tot hooguit middelgroot. Bij de oud-cursisten lag de nadruk op de gemengde bedrijven (40%) en weidebedrijven (30%), bij de cursisten op de gemengde bedrijven (46%), en in mindere mate op de weidebedrijven (14%) en de vollegrondstuinbouwbedrijven (17%). Circa de helft van de respondenten had als zelf-

standig agrariër alle grond in eigendom.

De beroepsovergang zal in vele gevallen consequenties hebben voor het al dan niet voortbestaan van het bedrijf. Met het oog op een zo gunstig mogelijke afwikkeling kan er enige tijd gemoed zijn met de inkrimping of liquidatie van het bedrijf. Daarnaast kunnen de plannen en ideeën, die men heeft over hoe het verder met het bedrijf moet, nog niet zo'n vastomlijnde vorm hebben.

Tabel 3. Deel van het bedrijf nog in gebruik bij het begin van de cursus

Van bedrijf in gebruik bij het begin van de cursus	Cursisten		Oud-cursisten	
alles	9	26%	15	30%
een gedeelte	9	26%	15	30%
niets meer	17	48%	20	40%
Totaal	35	100%	50	100%

Ruim de helft van de respondenten had, voor men aan de cursus begon, een gedeelte of alles van het bedrijf nog in gebruik. In een later stadium blijkt een aanzienlijk deel der bedrijven of wat daar dan van resteert alsnog te worden afgestoten. Sommige cursisten waren bezig met de afwikkeling van het bedrijf. Een en ander soms in het kader van een beëindigingsregeling van het Ontwikkelings- en Saneringsfonds voor de Landbouw¹⁾, waarbij men het gehele bedrijf moet afstoten. Circa twee derde van alle respondenten maakte gebruik van een dergelijke beëindigingsregeling.

Voor zover men het gehele bedrijf of een deel daarvan nog in gebruik heeft, is de vraag van belang wie het werk doet. Inkrimping van het bedrijf betekent vaak reeds een aanpassing aan de gewijzigde situatie. Door een extensief bedrijfsplan is het mogelijk dat het bedrijfshoofd samen met de echtgenote het werk uitvoert. Op de bedrijven die niet zijn ingekrompen, wordt nogal eens de hulp van derden c.q. een loonwerker ingeroepen; overigens in het begin van de cursus door minder personen dan in een later stadium.

Het geheel of gedeeltelijk afstoten van het bedrijf houdt mede verband met de redenen, die tot beroepsverandering hebben geleid. Soms kan de persoonlijke situatie, bv. slechte gezondheid, de directe oorzaak zijn. In de meeste gevallen echter zijn de redenen voor een belangrijk deel terug te voeren op de bedrijfssituatie, waarbij een te gering inkomen en een te klein bedrijf de belangrijkste zijn. Ook pachtbeëindiging en onteigening spelen een rol. Van belang kan eveneens zijn dat men geen opvolger heeft.

- 1) Voor de inhoud van de beëindigingsregelingen wordt verwezen naar Bestuursbesluit nr. 25 van het O.- en S.-fonds. Met ingang van medio november 1972 is een nieuwe regeling - Bestuursbesluit nr. 103 - van kracht geworden.

HOOFDSTUK III

De keuze van een bepaalde cursus op een centrum voor vakopleiding

§ 1. De keuze van een cursus

Het Directoraat-Generaal voor de Arbeidsvoorziening kent diverse scholingsmogelijkheden. In principe kan men gebruik maken van:

- een opleiding op een centrum voor vakopleiding;
- een bedrijfscholingsregeling;
- een studiekostenregeling.

Uit de bij deze instantie aanwezige gegevens is gebleken dat het merendeel van de ex-landbouwers gebruik heeft gemaakt van een centrumopleiding. Dat andere scholingsregelingen niet meer zijn benut, kan mede teweegebracht zijn door onbekendheid met de overige mogelijkheden. Er is namelijk met een vierde van de betrokkenen over de verschillende regelingen gesproken. Met de meesten echter alleen over de centrumopleiding. Op een vraag of men vooraf meer over de andere regelingen had willen weten, zegt een vierde van alle respondenten daaraan wel behoefte te hebben gehad. Dat werpt de vraag op of het niet wenselijk is de voorlichting hierover wat te verbreden. Er moet natuurlijk wel rekening mee worden gehouden, dat voor de agrariërs niet elke opleidingsmogelijkheid even gemakkelijk toegankelijk zal zijn.

Om toegelaten te kunnen worden op een centrum voor vakopleiding vindt volgens de voorschriften een medische keuring en een geschiktheidsonderzoek plaats 1). Voor wat dit laatste betreft is het hebben van een voorkeur voor een bepaalde richting van belang. Van betekenis kan ook zijn de bereidheid om een eenvoudiger opleiding te volgen dan die men op het oog heeft.

Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat ongeveer de helft van de respondenten, voor men aan de opleiding begon, al een bepaalde cursus op het oog had. Dat schreef men toe aan persoonlijke aanleg of ervaring. Zo hield begrijpelijkerwijs eveneens de keuze van het toekomstig beroep verband met de voorkeur voor een bepaalde cursus. De andere helft van de respondenten, die geen specifieke cursus voor ogen stond, zijn afgegaan op de uitslag van het geschiktheidsonderzoek.

In het besluit een cursus te gaan volgen, speelt naast de eigen voorkeur tevens het geschiktheidsonderzoek een rol. Betekent het een en ander nu ook dat men de betreffende cursus is gaan volgen? Gebleken is

1) Brochure: "De Centra voor Vakopleiding van Volwassenen", Directoraat-Generaal voor de Arbeidsvoorziening, november 1970.

dat rond twee derde van de geïnterviewden dezelfde cursus volgde waaraan men vooraf de voorkeur gaf of waarvoor men geschikt werd bevonden. Circa een derde van de respondenten is dus in een andere cursus terechtgekomen. Interessant is de vraag of het hier gaat om relatief veel of weinig personen. Doordat gegevens over de andere centrumcursisten hieromtrent ontbreken, kan evenwel geen antwoord op deze vraag worden gegeven.

De redenen voor het volgen van een andere cursus dan de oorspronkelijk bedoelde kunnen van medische aard zijn. In enkele gevallen zag men van een cursus af, omdat men er volgens de test ongeschikt voor was. Soms was tijdens de opleiding sprake van ontoereikende studieresultaten zodat werd overgestapt naar een eenvoudiger cursus. Opvallend is overigens wel dat slechts weinig oud-cursisten, en tot nog toe eveneens weinig cursisten, zeggen spijt te hebben van de verandering van cursusrichting. Welke betekenis aan dit antwoord kan worden toegekend, is niet geheel duidelijk. Mogelijk speelt rationalisatie achteraf in dit opzicht een rol.

De meeste respondenten zijn van mening, dat bij de keuze van de cursus voldoende rekening is gehouden met de eigen wensen. Bij een tiental personen was dit echter niet het geval. Dit schreef men vooral toe aan redenen als: "op het centrum voor de keuze gesteld het advies op te volgen of te vertrekken", "er werd slechts over één richting gesproken" of "men werd een bepaalde richting ingestuurd". Acht van de tien personen, waar volgens henzelf onvoldoende op de eigen wensen is gelet, zijn overigens op advies een bepaalde cursus gaan volgen; enkelen hadden oorspronkelijk een andere cursus op het oog en hadden er spijt van deze destijds te hebben laten schieten om redenen als "minder aanpassing" of "beperkte mogelijkheden voor ander werk". Niet uitgesloten is verder dat minder goede studieprestaties zijn geleverd.

Vroegere cursisten kunnen van betekenis zijn geweest: enerzijds op het al dan niet volgen van een centrumopleiding, anderzijds bij de bepaling van de keuzerichting. Een vierde van alle respondenten heeft, vóór ze naar het centrum gingen, met vroegere of andere cursisten gesproken over "hoe het beviel op het centrum", "de gang van zaken en de sfeer op het centrum" of "de opleidingsmogelijkheden". Waarschijnlijk is het zo dat voornamelijk degenen, die serieus van plan zijn een cursus te volgen, hun licht eens bij anderen gaan opsteken.

§ 2. Wachtijd

Ruim de helft van de betrokkenen heeft een wachtijd gehad voor men op het centrum kon beginnen. Bij de oud-cursisten geldt dat alle negen in het onderzoek opgenomen centra, bij de cursisten voor elf van de zeventien centra. Er is in dit opzicht sprake van enige verbetering. De gemiddelde wachtijd is er evenwel niet korter op geworden: voor de oud-cursisten bedroeg deze gemiddeld ongeveer twee maanden en voor de cursisten rond de drie maanden.

Soms hield deze wachtijd verband met de afwikkeling van het bedrijf,

een enkele keer was een administratieve vergissing in het spel. In de meeste gevallen werd als reden genoemd het plaatsgebrek op het centrum.

Het merendeel heeft deze wachttijd doorgebracht met werk op het eigen landbouwbedrijf dan wel in een aan de landbouw verwant beroep; enkelen behaalden een inkomen uit het verrichten van ongeschoold of los werk. Soms zat men zonder werk.

Circa twee derde bestempelde de wachttijd als "een redelijk goede tijd" of "een nuttig bestede tijd". De overigen vonden deze tijd "onplezierig" of "vervelend".

HOOFDSTUK IV

De opleiding op het centrum

§ 1. De grondcursus

De opleiding tot een bepaald beroep is in onderdelen verdeeld, ook wel leergangsdelen genoemd. De cursussen beginnen met een grondcursus. Tijdens deze grondcursus kan de verdere opleiding nader worden bepaald. Een en ander in samenhang met de voorkeur van de cursist, de lichamelijke en geestelijke geschiktheid, het begripsniveau, het tempo en de nauwkeurigheid ¹⁾. Ook de gedurende de eerste weken op het centrum opgedane ervaringen kunnen van belang zijn.

Nagenoeg alle respondenten hebben op de vraag: "Hoe vond U de grondcursus?" een eenduidig antwoord gegeven. Slechts in enkele gevallen was sprake van kleine accentverschillen in de antwoorden, zodat deze achteraf in een paar categorieën konden worden samengevat. Gebleken is dat rond 60% van de cursisten en oud-cursisten de grondcursus als gunstig beoordeelt ("goed", "prima", "nuttig"). Verder heeft circa 10% van de geïnterviewden een antwoord gegeven, dat meer betrekking heeft op de persoon zelf dan op de grondcursus ("moeilijk"). Dat houdt vermoedelijk verband met de in deze beginperiode niet altijd even gemakkelijk verlopende overgang naar en aanpassing aan de nieuwe situatie. Van een paar respondenten bleek een nadere aanduiding van het gegeven antwoord - ook na dóórvragen - niet mogelijk te zijn ("overig").

Tabel 4. Oordeel over de grondcursus

Oordeel	Cursisten		Oud-cursisten	
gunstig	23	66%	27	54%
ongunstig	7	20%	15	30%
"moeilijk"	3	9%	7	14%
"overig"	2	5%	1	2%

20% van de cursisten en 30% van de oud-cursisten gaf een negatief oordeel over de grondcursus, met een omschrijving van "ouderwets", "vervelend", "te weinig uitleg" of "vijlen is saai". Dit negatieve oordeel kan dus o.m. betrekking hebben op de inhoud van de grondcursus, de

1) Zie de brochure van het Directoraat-Generaal voor de Arbeidsvoorziening: "De Centra voor Vakopleiding van Volwassenen", november, 1970.

wijze waarop deze wordt gegeven of op de bruikbaarheid daarvan voor de praktijk.

Dat wat minder cursisten dan oud-cursisten een negatief oordeel gaven, kan op louter toeval berusten. Het geconstateerde verschil kan echter ook beïnvloed zijn door de situatie waarin men verkeert. Van de cursisten hadden namelijk enkelen nauwelijks de grondcursus achter de rug, terwijl de oud-cursisten allen al geruime tijd geleden hun opleiding hebben voltooid, wat vermoedelijk ook zijn weerslag in de beoordeling heeft gehad. Nadere informatie hieromtrent lijkt wenselijk.

In aansluiting op het oordeel over de grondcursus is aan alle respondenten gevraagd wat er eventueel aan verbeterd zou kunnen worden. Ongeveer de helft was van mening, dat er "niets aan te verbeteren" was. De overigen noemden een aantal uiteenlopende punten, zoals "meer variatie in de cursus brengen", "beter aanpassen aan de praktijk" of "sommige dingen zoals vijloefeningen verbeteren". Vooral het element "moderner van opzet maken" kreeg veel nadruk. Sommigen hadden de overgang van zelfstandig boer of tuinder naar cursist als "nogal abrupt" ervaren. Men vond het gewenst dat "meer tekst en uitleg" zou worden gegeven. Daarnaast wilden vooral de wat ouderen in de beginperiode "wat meer tijd krijgen".

Hoe waren in meer algemene zin de ervaringen gedurende de eerste weken op het centrum? Daartoe is aan de respondenten een vraag voorgelegd, waarop men de volgende antwoorden kon geven: erg meegevallen - meegevallen - tegengevallen - erg tegengevallen. Voor ruim twee derde van de geïnterviewden is deze beginperiode duidelijk meegevallen.

Tabel 5. Ervaringen eerste weken op het centrum

Ervaringen	Cursisten		Oud-cursisten	
erg meegevallen	8	23%	3	6%
meegevallen	21	60%	29	58%
tegengevallen	5	14%	13	26%
erg tegengevallen	1	3%	5	10%

De beoordeling door cursisten en oud-cursisten loopt nogal uiteen. Met name van de oud-cursisten valt het oordeel nogal eens negatief uit. De verschillen kunnen te maken hebben met het minder gunstige oordeel over de grondcursus. Men kan zich afvragen of misschien ook andere factoren als leeftijd, vooropleiding, e.d. een rol spelen. De resultaten van het onderzoek lijken enigszins in deze richting te wijzen. Verder kunnen ervaringsverschillen van invloed zijn.

Tegengevallen is volgens de respondenten o.m. "de theorie", "de aard van de opdrachten", "het eentonige werk op het centrum", "het binnen zitten", "de omschakeling van zelfstandig ondernemer naar de positie van loontrekkende", "de schoolse behandeling", "de controle op het werk" of "de manier waarop je werd aangepakt".

Aan de groep, die deze eerste weken min of meer tegenvielen, is gevraagd hoe dat eventueel voorkomen had kunnen worden. Slechts enkelen hadden daarover een idee. Zo werd gesuggereerd "de grondcursus te veranderen", "de aanpak te verbeteren", "betere voorlichting vooraf te geven", "met meer instructeurs te werken", waardoor "meer uitleg en een betere opvang" te realiseren zou zijn.

§ 2. De gevolgde cursus

In het onderzoek zijn 35 cursisten en 50 oud-cursisten betrokken, afkomstig van diverse centra voor vakopleiding. Van de cursisten volgde drie vierde een cursus in de richting metaal, van de oud-cursisten iets meer dan de helft. Een vrij duidelijk verschil dus. De keuze van de cursus wordt in een aantal gevallen bepaald door de eigen voorkeur. Waarschijnlijk belangrijker dan deze voorkeur zal de conjuncturele omslag zijn geweest in de diverse werkgelegenheidssectoren wat andere i.c. verminderde plaatsingsmogelijkheden tot gevolg zal hebben gehad. Daarnaast kan men zich afvragen in hoeverre "het beleid van het centrum" van invloed is geweest.

Naar leeftijd vergeleken is er bij beide categorieën beneden 40 jaar nauwelijks sprake van een verschil in cursusrichting. Dit is wel aanwezig boven 40 jaar: in deze groep volgde van de oud-cursisten twee derde een bouw cursus, van de cursisten daarentegen volgt twee derde een metaalcursus. Men kan zich afvragen of hieruit is af te leiden of de plaatsingskansen in het algemeen dan wel in een bepaalde sector - hier de bouwsector - voor degenen beneden 40 jaar gelijk zijn gebleven en voor de wat ouderen boven 40 jaar zijn gedaald. Nader onderzoek hieromtrent lijkt wenselijk.

Bij de oud-cursisten genoten onderhoudstimmeren en metselen de meeste belangstelling en in mindere mate onderhouds- en constructiebankwerken. Onder de huidige cursisten komt metselen nog sporadisch voor. Het accent ligt bij hen meer op het onderhoudstimmeren en onderhoudsbankwerken, gevolgd door constructie- en precisiebankwerken.

Tabel 6. Gevolgde cursus

Cursus	Cursisten		Oud-cursisten	
Precisiebankwerken	4	11%	3	6%
Machinebankwerken	1	3%	3	6%
Onderhoudsbankwerken	9	26%	6	12%
Constructiebankwerken	6	17%	7	14%
Lassen	1	3%	4	8%
Onderhoudstimmeren	8	23%	13	26%
Metselen	1	3%	9	18%
Overig (metaal/bouw)	5	14%	5	10%

De duur van de cursus varieert van circa 4 maanden voor autogeen lassen tot ongeveer 14 maanden voor precisiebankwerken. De werkelijke opleidingstijd kan hiermee overeenstemmen, maar dat hoeft geenszins het geval te zijn. Veel zal afhangen van de snelheid waarmee de cursist zich de geboden lesstof weet eigen te maken, waarbij intelligentie, vooropleiding en doorzettingsvermogen een rol spelen. Door het systeem van individuele scholing 1) kan dit nog versterkt tot uiting komen.

Analyse van de z.g. netto-opleidingsduur, d.i. de tijd besteed aan de uitvoering van de opdrachten, was alleen mogelijk bij het beperkte aantal van 30 oud-cursisten dat vóór 1 juli 1972 de opleiding had voltooid 2). Dit leidde er toe dat met de nodige voorzichtigheid hooguit over een drietal cursussen wat kan worden gezegd. De cursus metselen is doorgaans binnen de daarvoor gestelde tijd afgerond, het all-round timmeren duurde soms wat langer, terwijl dit bij constructiebankwerken iets vaker het geval was.

Overigens dient er op te worden gewezen, dat bij de beschouwing van de opleidingsduur met allerlei zaken rekening dient te worden gehouden. Zo zullen ziekteverzuim, verleend extra-verlof in verband met werkzaamheden op het bedrijf, huiselijke omstandigheden, langdurig reizen van en naar het centrum, vakantie, e.d. verlenging van de cursusduur tot gevolg hebben. Ook de leeftijd kan een rol spelen, evenals de gemotiveerdheid tot het volgen van een cursus. Nader onderzoek over de netto-opleidingsduur lijkt wenselijk.

De opleiding op het centrum is gericht op het bijbrengen van theoretische en praktische kennis op het niveau van de vakman. Met het oog op het uiteindelijk uit te oefenen beroep zijn eveneens de werkomstandigheden en de sfeer waarin later gewerkt wordt van belang. Om hiervan een indruk te krijgen, is aan de respondenten gevraagd wat voor hen het volgen van de cursus op de eerste plaats betekende. Daarbij kon men een keuze maken uit een aantal antwoordcategorieën, namelijk uitzicht op goed betaald werk - uitzicht op prettig werk - uitzicht op geschikt werk - gemakkelijker overgang naar een ander beroep.

Rond een derde van de cursisten en oud-cursisten kende aan "uitzicht op geschikt werk" de grootste betekenis toe. Opmerkelijk is dat eveneens circa een derde de "vergemakkelijking van de overgang naar een ander beroep" van de voorgelegde antwoorden als laatste plaatste. "Uitzicht op prettig werk" of "werk dat goed betaalt" nemen hierbij een tussenpositie in. Sommigen hebben daarnaast nog andere elementen genoemd, die ze voor zichzelf belangrijk vonden. Zo is vermeld: "geregelder leven", "via omscholing meer kans op werk" of "wil niet als ongeschoolde gaan werken".

In aansluiting hierop is zowel aan de cursisten als de oud-cursisten gevraagd: "Hoe vindt/vond U de cursus die U volgt/volgde?" De antwoorden hierop zijn achteraf - bij de verwerking van de gegevens - in een

-
- 1) Zie de brochure van het Directoraat-Generaal voor de Arbeidsvoorziening.
 - 2) Gegevens van recenter datum ontbraken.

aantal categorieën samengevat. Dit resulteerde in één samenvattend oordeel per respondent.

Wat het algemeen oordeel over de cursus betreft heeft ongeveer twee derde zich in positieve zin uitgelaten. Een vierde heeft bepaalde bezwaren, waarbij de oud-cursisten nogal eens de nadruk leggen op "de (te) weinig praktische kant van de opleiding". Dit is van belang omdat juist deze groep na het voltooien van de cursus ermee geconfronteerd kan zijn. Zeker is wel dat niet alle cursisten even goed over de gehele cursus kunnen oordelen, daar sommigen nauwelijks de grondcursus achter de rug hadden. Dat wil echter niet zeggen, dat het oordeel van de cursisten geen betekenis heeft.

Tabel 7. Oordeel over de cursus

Oordeel	Cursisten		Oud-cursisten	
goed, plezierig	23	66%	32	64%
stoomcursus	2	6%	2	4%
theorie zwaar	2	6%	3	6%
(te) weinig praktisch	2	6%	7	14%
ouderwets	2	6%	1	2%
(nog) geen oordeel	4	10%	5	10%

Het zou interessant zijn het oordeel van de ex-agrariërs te vergelijken met dat van de andere centrumcursisten, zowel wat het algemene oordeel betreft als naar leeftijd of de tijd dat men op het centrum zit. Nadere gegevens hieromtrent ontbreken evenwel.

Voor het oordeel over de cursus kan van belang zijn "het opnieuw moeten maken van bepaalde werkstukken" evenals "het mee naar huis nemen van werk" (theorie, tekeningen). Circa 40% van de respondenten heeft tijdens de opleiding (nog) geen enkel werkstuk moeten overdoen, een even groot percentage heeft minder dan vijf keer een werkstuk moeten overdoen, de rest vaker.

Formeel gezien wordt aan de cursisten geen huiswerk opgegeven. Soms wordt geadviseerd bepaalde dingen, m.n. het theoretisch gedeelte, thuis nog eens goed door te nemen. Ongeveer twee derde heeft dit geen en enkele keer gedaan, ongeveer een vijfde minder dan vijf keer en de rest vaker.

Door het ontbreken van algemene gegevens omtrent "het opnieuw moeten maken van werkstukken" en "het mee naar huis nemen van werk" van de andere centrum-cursisten kan niet worden nagegaan of de groep ex-agrariërs in gunstige dan wel ongunstige zin hierbij afsteekt.

Gebleken is dat een aantal respondenten de grondcursus of de eigenlijke cursus negatief beoordeelt. Slechts in een paar gevallen gaat het om dezelfde persoon. M.a.w. sommigen staan negatief tegenover de grondcursus maar waarderen de verdere cursus positief, terwijl anderen een positief oordeel over de grondcursus hebben maar het latere gedeelte

als minder gunstig bestempelen. Bij de oud-cursisten ligt de nadruk op de eerste situatie, bij de cursisten meer op het laatste.

§ 3. De eerste weken op het centrum en de situatie enige tijd later 1)

In het voorgaande zijn enkele verschillen naar voren gekomen tussen de situatie in de beginperiode op het centrum, i.c. de grondcursus, en het verdere verloop van de cursus. Om hierover beter geïnformeerd te raken, zijn aan de respondenten diverse vragen voorgelegd. De bedoeling hiervan is geweest een meer gedetailleerde indruk te krijgen van de ervaringen tijdens de eerste weken op het centrum en de situatie enige tijd daarna 1). Het vermoeden was namelijk aanwezig dat de eerste ervaringen op het centrum in een aantal gevallen weleens minder positief konden zijn dan na verloop van tijd. Verder werd het niet uitgesloten geacht, dat de oud-cursisten zich bij de beantwoording van de vragen iets vrijer voelden dan de cursisten en wellicht mede daardoor zich eerder overeenkomstig de feitelijke gang van zaken hebben uitgedrukt dan de cursisten.

De werkwijze tijdens het interview was als volgt. Aan de respondenten werd gevraagd: "Vond U de eerste weken op het centrum de duur van de cursus te lang of te kort?" En vervolgens: "Wat vindt/vond U er nu/later van?" Het antwoord hierop kon luiden: "te lang" of "te kort". Vond men het een noch het ander van toepassing dan werd door de interviewer als antwoordcategorie "geen van beide" genoteerd.

Naast deze vraag zijn diverse andere vragen gesteld betreffende de cursus, de leiding en de begeleiding van de kant van het centrum, evenals de centrumsituatie zelf. (Zie bijlage 4.)

Gebleken is dat verhoudingsgewijs meer respondenten de eerste indrukken en ervaringen als minder gunstig of negatief bestempelen dan na verloop van tijd. Dat is bij de cursisten wat duidelijk er het geval dan bij de oud-cursisten. Verder is naar voren gekomen dat relatief meer oud-cursisten dan cursisten een negatief standpunt innemen. Beide eerder genoemde veronderstellingen worden door de resultaten van het onderzoek dan ook wel ondersteund. Het is overigens nog de vraag of de verschillen in antwoordpatronen, zoals deze bij de cursisten en oud-cursisten worden aangetroffen, een verbetering inhouden ten opzichte van voorgaande jaren.

Met betrekking tot de cursus vinden nogal wat respondenten deze te kort, evenals de tijd die voor de opdrachten staat. De waardering van de moeilijkheidsgraad is hieraan niet vreemd. Een aantal respondenten is van mening dat het theoretische en praktische gedeelte niet zo goed op elkaar aansluiten. Slechts enkelen vinden het afwerken van de ene op-

1) Bij de cursisten is hierbij uitgegaan van het moment van het interview. Buiten beschouwing zijn gebleven degenen die nauwelijks de grondcursus achter de rug hadden. Bij de oud-cursisten is de situatie genomen van circa een half jaar na het begin van de cursus.

dracht na de andere vervelend. Het halen van gereedschap bij het magazijn slaat bij circa een kwart van de geïnterviewden minder goed aan. Een nogal eens gehoorde klacht was dat men bij het magazijn moest wachten, welke wachttijd volgens henzelf bij de tijd voor de opdracht werd meegeteld. Sommigen zagen het als een bezwaar "in de rij te moeten staan". Enkel vonden het halen van gereedschap "verloren tijd", zeker als het ging om dingen die men vaak op een dag nodig had. De meerderheid was goed te spreken over het puntensysteem. Een paar respondenten waren echter van mening dat "het je te veel opjaagt"; dit zou volgens hen vooral voor de ouderen bezwaarlijk zijn.

Als de respondenten moeite hebben met het uitleggen door de instructeurs, dan is dat volgens henzelf voornamelijk in de eerste weken het geval. Enkele geïnterviewden merkten op dat de instructeurs "meer geduld moesten hebben om de lesstof - indien nodig - meer dan één keer uit te leggen". Nadere analyse laat verder zien dat bij de helft van degenen, die in het begin moeite hadden met de uitleg, dit tijdens het verdere verloop van de cursus zo is gebleven. Ook de bij sommigen tegenvallende beoordeling ("de instructeurs zijn te kritisch", "de ene instructeur geeft hogere cijfers dan de andere") en begeleiding door de instructeurs heeft nogal eens betrekking op de eerste weken. Een paar ex-landbouwers noemden de begeleiding achteraf gezien "rondt slecht".

Het optreden van de directeur is de meesten megevallen. Het contact is doorgaans erg gemakkelijk. Viel het contact dan wel het optreden in het begin tegen, dan bleef dat gedurende de cursus ook meestal zo.

Het optreden van of het contact met de sociaal-ambtenaar leverde veelal geen moeilijkheden op. Was dat in het begin wel het geval, dan bleef dat zo tijdens de cursus. Wel hebben nogal wat oud-cursisten, namelijk een vierde, gezegd "deze functionaris nooit te hebben gezien". Enkele anderen lieten horen dat "hooguit een paar keer een klassikaal praatje is gehouden". Uit de gesprekken met de ex-landbouwers krijgt men overigens de indruk, dat ze met hun problemen niet zo gauw naar een sociaal-ambtenaar stappen.

Circa een derde vindt het prikkelsysteem ook na een aantal maanden overbodig. Enkele respondenten maakten hieromtrent opmerkingen als: "het is erg onplezierig", "het is een noodzakelijk kwaad", "het is alleen nodig voor de jongeren".

Doorgaans ervaart men de sfeer op het centrum als vrij en niet-schools. Het lijkt er echter op dat de oud-cursisten zich in dit opzicht wat kritischer opstellen dan de cursisten. Gezien de situatie waarin deze verkeren, is dit niet zo vreemd.

De enigmatische uiteenlopende beoordeling tussen de cursisten en oud-cursisten omtrent de kans op ander werk houdt waarschijnlijk verband met de werkgelegenheidssituatie. Uit de opmerkingen van de geïnterviewden krijgt men de indruk dat de factor leeftijd - vooral als het gaat om personen van 40 jaar of ouder - eveneens een rol zal spelen.

Ten einde een totaal-indruk te krijgen is aan alle respondenten gevraagd wat hen het meeste is tegengevallen: zowel wat betreft de eerste weken als enkele maanden later. Elke respondent kon maximaal drie antwoordmogelijkheden noemen. De vernomen antwoorden zijn in enkele

categorieën samengevat:

- tegenvallers m.b.t. het centrum ("prikkelstelsel", "korte pauzes", "schoolse sfeer");
- tegenvallers m.b.t. de cursus ("praktische kant", "theorie", "tekenen", "korte tijd voor de opdrachten");
- "moeilijkheden" zich aan de nieuwe situatie aan te passen ("omschakeling van zelfstandige naar leerling", "geen eigen baas zijn", "wennen aan vaste werktijden", "andere levenswijze", "hele dag van huis weg", "binnen zitten").

Tabel 8. Aantal respondenten dat in de eerste weken en enige tijd later 1) bepaalde zaken zijn tegengevallen

	Cursisten		Oud-cursisten	
	eerste weken	later	eerste weken	later
Tegenvallers m.b.t. het centrum	8	4	11	9
Tegenvallers m.b.t. de cursus	6	5	23	9
"Moeilijkheden" zich aan te passen	16	5	16	4

1) Zie noot op blz. 22.

In eerste instantie blijkt dat het merendeel van de geïnterviewden gedurende de eerste weken op het centrum bepaalde tegenvallers heeft ondervonden, namelijk 29 oud-cursisten en 26 cursisten. Bij de oud-cursisten is daarbij de nadruk komen liggen op tegenvallers betreffende de cursus, bij de cursisten meer op de "moeilijkheden" zich aan de nieuwe situatie aan te passen.

Tussen de eerste weken op het centrum en enige maanden later is de situatie omtrent het noemen van tegenvallers nogal gewijzigd. Zo hebben aanvankelijk 29 oud-cursisten en 26 cursisten daarvan melding gemaakt, terwijl dat na enige tijd resp. nog om 20 en 8 personen ging. Blijkbaar zijn in bepaalde gevallen de problemen grotendeels of geheel verdwenen, wellicht doordat men zich aan de omstandigheden heeft aangepast of beter ingespeeld is geraakt op de cursus. De nog aanwezige problemen waren echter vrijwel dezelfde als in de eerste weken; verschuiving naar andere problemen kwam nauwelijks voor. Verder is gebleken dat aanvankelijk sommigen melding maakten van meerdere tegenvallers, later was dat maar sporadisch het geval.

Betrekt men de in de beginperiode en de op een later tijdstip vermelde tegenvallers op elkaar, dan valt op dat hooguit een derde tijdens de cursus niets is tegengevallen.

Tabel 9. Tegenvallers tijdens de cursus

	Cursisten		Oud-cursisten	
Niets tegengevallen	7	20%	17	34%
Alleen tegenvallers in eerste weken	15	43%	13	26%
Alleen tegenvallers na enige tijd	2	6%	4	8%
Tegenvallers in eerste weken en later	11	31%	16	32%

Bij nogal wat cursisten is sprake van tegenvallers in de beginperiode. Voor het overige zijn de verschillen vrij klein. Rest nog te vermelden dat bijna een derde van de geïnterviewden zowel in het begin als later met tegenvallers te maken had: bij de oud-cursisten betreft dat voornamelijk de cursus en bij de cursisten eveneens, soms met inbegrip van individuele aanpassingsproblemen.

Naast tegenvallers met betrekking tot de cursus en het centrum, of bepaalde moeilijkheden om zich aan de nieuwe situatie aan te passen, kan sprake zijn van een al dan niet toereikend inkomen tijdens de opleiding. In antwoord op een vraag hierover vond ongeveer een vijfde van de respondenten het inkomen onvoldoende. Het merendeel daarvan ontving alleen de wekelijkse loondervingsvergoeding 1). Men kan zich afvragen of sprake is (geweest) van een werkelijk tekort. De indruk is dat het bij enkelen niet het geval zal zijn, omdat nogal eens een bedrag wordt genoemd dat aanmerkelijk hoger ligt dan wat via bepaalde uitkeringen tot de mogelijkheden zou kunnen horen. Te denken valt hier aan een aanvullende bijdrage die kan worden verleend aan ex-landbouwers die in het kader van het Ontwikkelings- en Saneringsfonds voor de Landbouw hun bedrijf hebben beëindigd 2).

§ 4. Begeleiding tijdens de cursus

Voor de uiteindelijke stap naar het Centrum voor Vakopleiding wordt gezet, is het van belang dat men hieromtrent goed geïnformeerd is. De arbeidsbureaus kunnen in dit opzicht een belangrijke functie vervullen. Naast directe voorlichting en begeleiding hebben ze een adviserende taak wat tot uiting komt in de beroepen- en beroepskeuzevoorlichting, de te volgen opleiding, enz. Verder kan tijdens het volgen van een cursus en na de voltooiing ervan voorlichting en begeleiding niet worden gemist. Met het oog hierop zijn enkele vragen gesteld.

Zoals reeds is geconstateerd heeft een aantal respondenten de eerste weken op het centrum een of meer moeilijkheden gehad. Dit zou er aan-

- 1) De loondervingsvergoeding bedroeg - op het tijdstip van onderzoek - voor 23-jarigen en ouder f 222,- bruto. Dit bedrag kon onder bepaalde voorwaarden door het O.- en S.-fonds worden aangevuld tot f 296,- per week.
- 2) Zie ook noot 1 op blz. 13.

leiding toe kunnen geven er mee te willen stoppen. Bij iets meer oud-cursisten dan cursisten (resp. 22% en 11%) was dit inderdaad het geval. Meestal heeft men hierover gesproken met de echtgenote, soms met een collega of met de leiding van het centrum. Enkeligen hebben geheel zelf een oplossing gevonden. Overigens dient men te bedenken dat het hier alleen gaat om mensen die er niet mee gestopt zijn.

Een aantal geïnterviewden zijn de eerste weken op het centrum tegengevallen. Zo had men er behoefte aan betere uitleg van de instructeurs te ontvangen. Ook vond men het wenselijk dat er meer belangstelling zou worden getoond, waarbij men niet als een nummer werd behandeld. Eveneens werd benadrukt dat er meer tijd gegeven moest worden om te wennen aan de overgang van een beroep in de landbouw naar het werk op het centrum.

In een aantal gevallen (cursisten 11%, oud-cursisten 20%) was men van mening in deze beginperiode teveel aan zichzelf te zijn overgelaten. Een enkele keer betrof dit personen die weleens hebben overwogen er mee te stoppen, soms ging het om degenen die de grondcursus als minder positief bestempelden; doorgaans sloeg het op respondenten die het de eerste weken is tegengevallen. Het aan zichzelf overgelaten voelen is in het bijzonder benadrukt door personen die niets of alleen een klein deel van het bedrijf in gebruik hielden. Een situatie welke wellicht ook buiten de cursus aanvankelijk als problematisch is ervaren met het oog op de vrije tijd.

Sommigen zijn van mening, dat men ook tijdens het verdere verloop van de cursus veel aan zichzelf was overgelaten. Dit had mede tot gevolg dat enkelen - i.c. oud-cursisten - "zich eenzaam voelden op het centrum" en het idee hadden dat "je er nooit gewend raakte".

Een punt, dat in het kader van de begeleiding eveneens de aandacht verdient, is de verandering van cursusrichting. Dit geringe aantal - 9 oud-cursisten en 1 cursist - zal voor het centrum nauwelijks problemen hebben gegeven. Voor sommige respondenten leverde dat duidelijk wel problemen op. De aard van de ondervonden moeilijkheden kan een specifieke benadering nodig maken, zeker wanneer de betreffende respondenten het er niet mee eens zijn of als men vindt dat deze verandering onvoldoende is doorgesproken.

Een van de doelstellingen van het systeem van individuele scholing 1) is dat men zich tijdens de cursus voldoende kan ontplooien. Op een vraag hierover bleek dit naar de mening van de betrokkenen niet altijd het geval geweest te zijn (cursisten 9%, oud-cursisten 26%). Oorzaak daarvan zijn bijvoorbeeld de strikte regels die op het centrum en m.b.t. de opdrachten gelden. Daardoor kan de kans op eigen initiatief verminderen, ook al omdat de instructeurs daar weleens niet zoveel oog voor hadden ("je had alleen maar te doen wat in de opdrachten stond of wat de leiding voor je bekookstooft").

Tijdens de opleiding wordt in de vorm van enkele "voorlichtingsbijeenkomsten" ingegaan op onderwerpen als sociale voorzieningen in het toekomstige beroep, de rechten en plichten als werknemer, het eventueel

1) Zie Brochure.

zonder werk komen, enz. Van degenen die daarover reeds geïnformeerd zijn, zou toch nog ruim een derde er meer over willen weten. Een punt van overweging zou kunnen zijn tijdens de cursus in te gaan op het veranderen van werk of werkgever, hetgeen vooral door de oud-cursisten vrij sterk wordt benadrukt.

Ten slotte is geïnformeerd hoe men staat/ stond tegenover het verlaten van het centrum na voltooiing van de cursus. Circa een vijfde ziet/zag daar nogal tegenop.

§ 5. Contacten met andere cursisten

De meeste geïnterviewden vonden in de eerste weken en ook later de contacten met de andere cursisten goed of vrij redelijk. Sommigen waren zelfs van mening dat ze het daaraan te danken hadden op het centrum te zijn gebleven of dat ze door hen de eerste tijd vrij goed hebben doorstaan. Slechts 6 personen noemen het omgaan met andere cursisten moeilijk of onplezierig, wat ze aangeven met: "niet daaraan gewend", "moest aan alles wennen" of "een zekere verlegenheid".

De contacten met andere cursisten zijn meestal te herleiden tot datgene wat men gemeenschappelijk heeft, kent of wenst. Gedeeltelijk komt dit tot uiting in het optrekken met degenen die in de min of meer nabije omgeving van de betreffende respondenten wonen, gedeeltelijk ook in het optrekken met leeftijdgenoten.

Tabel 10. Contacten op het centrum

Men trekt meestal op met degenen die 1)	Cursisten		Oud-cursisten	
in de omgeving wonen	1	3%	7	14%
ongeveer even oud zijn	3	9%	11	22%
uit land- of tuinbouw afkomstig zijn	7	20%	22	44%
tegelijk aan de cursus zijn begonnen	12	34%	22	44%
dezelfde cursus volgen	24	69%	35	70%

1) De respondenten konden meer dan één antwoord geven.

Het felt eveneens uit de land- of tuinbouw afkomstig te zijn, speelt bij meer respondenten een rol. Het hogere percentage bij de oud-cursisten houdt verband met het indertijd wat grotere aantal ex-agrariërs in opleiding op een centrum waardoor contacten wellicht gemakkelijker ontstonden. Van meer betekenis is het tegelijk aan een cursus beginnen. De meeste ex-landbouwers trekken op met degenen die dezelfde cursus volgen.

Gevraagd of er wel met andere cursisten wordt gepraat over bepaalde problemen, die te maken hebben met de cursus of het centrum, antwoordde ongeveer 60% dat dit het geval was met betrekking tot de cursus en

rond 35% tot het centrum. Wat de cursus betreft gingen de gesprekken o.a. over "de moeilijkheden bij de werkstukken" (rond 5%), "het systeem van de cursus" (rond 10%), "het werktempo" (rond 10%) of "het maken en lezen van tekeningen" (rond 40%). Ten aanzien van het centrum was onderwerp van gesprek "de begeleiding door de instructeurs" (rond 10%), "de verhouding met de instructeurs" (rond 15%), "het beleid op het centrum" (rond 5%) of "de discipline" (rond 5%). De meeste meer persoonlijke problemen probeerde men bij voorkeur zelf op te lossen, of werden met de echtgenote doorgesproken. Rond een derde wendde zich in dit opzicht tot de instructeurs, de directeur van het centrum of de sociaal-ambtenaar.

Voor de vakopleiding voor volwassenen is om verschillende redenen gekozen voor het systeem van de individuele scholing 1). Een belangrijk punt hierbij is dat elke cursist in zijn eigen tempo de cursus kan doorlopen. Hoewel bleek dat de contacten met andere cursisten van belang zijn, is het door het systeem van individuele scholing vrijwel onmogelijk dat men met dezelfde taak bezig is en zodoende elkaars werk kan namaken. Aan de andere kant is het natuurlijk niet uitgesloten dat men elkaar wel eens een handje helpt. Hierover zijn enkele vragen gesteld.

Circa een derde van de respondenten "stapt liever eerst naar een collega dan meteen naar de instructeur" als men moeilijkheden ondervindt bij de uitvoering van een werkopdracht of een onderdeel ervan. Men motiveert dit als volgt: "de instructeur is niet altijd beschikbaar", "de instructeur niet over kleine dingen lastigvallen", "geen verkeerde indruk van jezelf geven", "werk met collega vrijwel gelijk op" of "praat gemakkelijker met collega's".

Het komt dus nogal eens voor, dat men bij moeilijkheden de hulp van collega's inroept. Op hun beurt kunnen ook zijzelf weer geraadpleegd worden. Op een vraag hierover bleek dat slechts bij enkelen nog nooit gebeurd te zijn. Circa de helft zei dat dit "vrij vaak" of "erg vaak" voorkwam.

Ook het over en weer raadplegen komt nogal eens voor. Er is echter geen sprake van een afzonderlijke groep. Wel is het min of meer zo dat degenen die in eerste instantie voor een moeilijkheid naar een collega stappen op hun beurt tamelijk frequent door anderen worden geraadpleegd.

1) Zie Brochure.

HOOFDSTUK V

Cursisten over het mogelijke nieuwe beroep

§ 1. Stage; het verlaten van het centrum

Een mogelijkheid om alvast te wennen aan de nieuwe situatie van het toekomstig beroep kan zijn het tijdens de cursus stage lopen in een bedrijf. 30% van de oud-cursisten heeft dit gedaan en 20% van de cursisten. Daarbij kan worden opgemerkt dat het percentage bij laatstgenoemden nog wel enigszins zal stijgen omdat een aantal nog niet zo lang met de cursus bezig is. Hoewel de aantallen niet erg groot zijn, ligt de nadruk toch wel bij de groep van 40 jaar en ouder. Het zou wenselijk kunnen zijn indien hieromtrent meer gegevens beschikbaar zouden komen.

In aansluiting op het stage lopen is bij de cursisten geïnformeerd of men vóór het einde van de cursus - en dan buiten de stage om - een paar weken op proef in een bedrijf zou willen werken. De helft zou indien mogelijk hiervan gebruik willen maken. Vooral de cursisten die nog geen stage hebben gelopen, willen op proef werken. Blijkbaar hechten velen (63%) een grote betekenis aan het opdoen van ervaringen met het nieuwe beroep voor men met de eigenlijke uitoefening daarvan begint.

§ 2. Aan het nieuwe beroep gestelde voorwaarden

De gevolgde opleiding zal in de meeste gevallen richtinggevend zijn voor het werk dat men in de toekomst gaat verrichten. Uit onderzoek van de zijde van het Directoraat-Generaal voor de Arbeidsvoorziening bleek dat ruim 90% van alle volwassenen, die tot nog toe een scholing op het centrum voltooiden terechtkwam in een functie waarvoor men was opgeleid 1).

Mede met het oog hierop is het van belang te weten wat de repondenten van het nieuwe werk verwachten, wil het aantrekkelijk zijn. Elke respondent mocht maximaal drie antwoorden geven en deze zo mogelijk in volgorde van belangrijkheid plaatsen. De antwoorden zijn samengevat in enkele categorieën t.w.:

- wensen t.a.v. werk en werksfeer ("afwisseling", zelfstandig werken", "prettige werkkring", "goede sfeer"): genoemd door 25 cursisten (71%);
- wensen t.a.v. bedrijf en bedrijfsomstandigheden ("moderne werkplaats", middelmatig groot bedrijf"): genoemd door 12 cursisten (34%);
- wensen t.a.v. beloning en sociale voorzieningen: genoemd door 14 cursisten (40%).

1) Zie Brochure.

Tabel 11. Wensen waaraan het nieuwe werk moet voldoen

Wensen t.a.v. het nieuwe werk	Op de plaats			Totaal	
	eerste	tweede	derde		
wensen t.a.v. werk en werksfeer	60%	8%	3%	71%	(25)
wensen t.a.v. bedrijf en bedrijfsomstandigheden	11%	6%	17%	34%	(12)
wensen t.a.v. beloning en sociale voorzieningen	17%	23%	-	40%	(14)

Enkele respondenten (12%) hadden er nog "geen idee" van. Het merendeel noemde nogal eens meerdere wensen, waarbij de wensen t.a.v. het werk en de werksfeer relatief het vaakst zijn genoemd. Ook de beloning en sociale voorzieningen wordt door relatief veel personen vermeld. De wensen ten aanzien van bedrijf en bedrijfsomstandigheden komen vrij duidelijk op de laatste plaats.

In aansluiting op de wensen betreffende het nieuwe beroep zijn enkele meer concrete vragen gesteld. In eerste instantie is nagegaan binnen welke straal van huis af men geneigd is een werkkring te aanvaarden. De meesten zouden het bij voorkeur "dicht bij huis" willen zoeken, namelijk 37% binnen de 10 km, 43% van 10-20 km en de rest eventueel verder. Van belang is natuurlijk de vraag of men verwacht binnen deze afstand werk te vinden dat aansluit op de cursus. Vrijwel niemand zag dit als een probleem. Of het inderdaad zal lukken, hangt mede af van de werkgelegenheidssituatie.

Om een indruk te krijgen van de rol die bijvoorbeeld de factor afstand speelt, is geïnformeerd of men ander werk zou willen doen dan waarvoor een opleiding wordt gevolgd als dat korter bij huis zou zijn. Ruim een vierde toonde hiertoe een zekere bereidheid, m.n. de categorie die in eerste instantie binnen een straal van 10 à 20 km werk wil hebben. In hoeverre deze afstand werkelijk bezwaarlijk is, valt moeilijk te zeggen.

Een andere vraag luidde of men ander werk zou willen doen dan waarvoor men een cursus volgt, als daar meer mee kon worden verdiend. Ongeveer een derde van de cursisten heeft hierop bevestigend geantwoord.

Wat is uit deze vragen af te leiden? Gebleken is dat 60% zonder meer het beroep wil uitoefenen waarvoor men een opleiding volgt. Bij de overige 40% (14 geïnterviewden) is sprake van enig voorbehoud, namelijk:

- ofwel ander werk maar dan dicht bij huis (3 personen);
- ofwel ander werk met een hoger inkomen (4);
- ofwel ander werk zowel dicht bij huis als een hoger inkomen (7).

Gebleken is dat circa twee derde van de cursisten, na over het inkomen te zijn geïnformeerd, daarover alsnog meer zou willen weten. Hierbij sluit aan de constatering dat circa een derde er (nog) geen idee van heeft welk bedrag "schoon per week" in het nieuwe werk te kunnen krijgen. De anderen noemen een bedrag dat ligt rond f 200,- netto waarbij enkelen verwachten - zeker in het begin - het minimumloon te ontvangen

en sommigen denken aan een bedrag van f 250,- of meer. De meesten denken na een half jaar meer te zullen krijgen. Vergelijking met het al dan niet ontvangen van een uitkering wegens omscholing in het kader van het Ontwikkelings- en Saneringsfonds voor de Landbouw laat geen samenvang zien.

§ 3. Plannen voor verdere studie

Ongeveer een half jaar na het einde van de opleiding worden de cursisten door de directeur van het centrum uitgenodigd voor een gesprek. Daarbij wordt gesproken over de technische ervaringen, de vak kennis en het deelnemen aan een examen. Via de directeur kan men zich opgeven voor het examen van een leerlingstelsel 1). Enige tijd voor dit examen wordt men in de gelegenheid gesteld gedurende een week de kennis en vakbekwaamheid op te frissen. De meeste cursisten - ongeveer drie vierde - tonen belangstelling voor zo'n applicatieweek.

Naast het examen van een leerlingstelsel zijn plannen voor verdere studie aanwezig bij circa de helft van de cursisten, deels in dezelfde richting als de opleiding die men volgt, deels in een andere richting, zoals middenstandcursus, boekhoudcursus of opleiding voor tekenaar.

1) Zie Brochure.

HOOFDSTUK VI

Het beroep na de cursus: ervaringen van oud-cursisten

§ 1. Het huidige werk; aansluiting op de opleiding

Op het tijdstip van onderzoek - mei/juni 1973 - waren twee van de vijftig oud-cursisten nog zonder werk: één daarvan zou op korte termijn gaan werken. Van de andere oud-cursisten zijn de meesten werkzaam in de bouw- of metaalnijverheid, een negental heeft echter werk gevonden in een andere sector zoals verkeer, algemene dienst of verpleging.

Het beroepsniveau ligt bij ongeveer de helft van de geïnterviewden op niveau 5 en bijna een derde op niveau 4. Twintig procent heeft werk gevonden op niveau 3 of lager 1).

Bij ongeveer een derde van de respondenten verleende het arbeidsbureau bemiddeling bij plaatsing in een beroep; in de bouwnijverheid was dat relatief vaker het geval dan in de metaalnijverheid. Van de overige oud-cursisten hebben de meesten zich op eigen initiatief in hun huidige functie weten te plaatsen. Verder zijn enkele personen gaan werken in het bedrijf waar men tijdens de opleiding stage heeft gelopen.

Tabel 12. Wijze waarop aan huidig werk gekomen naar beroepsgroep

Beroepsgroep	Wijze waarop aan huidig werk gekomen			Totaal 1)	
	arbeidsbureau	werkgever	op eigen initiatief		
bouwnijverheid	46%	8%	46%	100%	(22)
metaalnijverheid	28%	22%	50%	100%	(18)
overige beroepsgroepen	-	22%	78%	100%	(9)
Totaal	31%	16%	53%	100%	(49)

1) Eén respondent zat op het tijdstip van onderzoek nog zonder werk.

- 1) Ministerie van Sociale Zaken: "Classificatie van de beroepen naar hun onderlinge verwantschap", Den Haag, 1952, blz. 5 en 6.

Beroepsniveau 1: zeer eenvoudige arbeid, geen overleg vereist;

2: eenvoudige arbeid, enig inzicht en overleg vereist;

3: enigszins ingewikkeld arbeid, inzicht, overleg en enige ervaring vereist;

4: vrij ingewikkelde arbeid, overleg, initiatief en meer ervaring vereist;

5: ingewikkelde arbeid, uitgesproken aanleg, ervaring en kennis vereist.

De vraag: "Hoe bevalt U het huidige werk?" wordt door een aantal (27%) met "erg goed" en door het merendeel (67%) met "goed" beantwoord. Hoewel niet alle geïnterviewden werkzaam zijn in een beroep waarvoor men is opgeleid, blijkt slechts 6% het huidige werk (tamelijk) slecht te bevallen.

De meeste respondenten hebben tamelijk kort bij huis werk gevonden. In 63% van de gevallen bedraagt de reisafstand minder dan 10 km, in 31% is dit 10-20 km en voor de overigen meer dan 20 km. Slechts drie personen vinden de grote afstand naar het werk een bezwaar. Veelal gaat men alléén naar het werk, drie personen reizen samen met anderen.

Een aantal geïnterviewden is in een andere beroepssector dan bouw of metaal terechtgekomen. Daarnaast zijn er een paar waar opleiding en beroep binnen de beroepssector van elkaar verschillen. In totaal betreft het 23% (11 personen) waar het werk niet overeenstemt met de gevolgde opleiding. Dit percentage ligt hoger dan dat voor de gehele centumpopulatie, waarbij uit een ander onderzoek 1) is gebleken dat amper 10% van de volwassenen, die een scholing voltooiden, niet slaagden in een functie die in overeenstemming was met de gevolgde opleiding. Het hogere percentage bij de groep ex-landbouwers kan te maken hebben met de werkgelegenheidssituatie, waarbij men - na al dan niet enige tijd werkloos te zijn geweest - geneigd was een baan te aanvaarden die redelijk goed betaalde ook al was men daarvoor niet direct opgeleid. Verder is naar voren gekomen dat nagenoeg allen, die geen aansluitend werk op de cursus hebben gevonden, op eigen initiatief in een andere baan zijn terechtgekomen. Het niet aansluiten van werk op een cursus betreft overwegend de opleidingsrichting metaal.

Degenen die ander werk doen dan waarvoor ze zijn opgeleid, oefenen een beroep uit als magazijnbediende, bosarbeider, (heftruck-)chauffeur, e.d. Opgemerkt dient te worden dat enkelen weliswaar aanvankelijk in hun specifieke beroep werkzaam waren, maar na verloop van tijd ander werk zijn gaan doen.

Aan de oud-cursisten zijn enkele vragen gesteld over de betekenis van bepaalde aspecten van de opleiding en het verblijf op het centrum voor de uitoefening van het huidige beroep. Zo is de vraag gesteld of men voor het huidige werk veel of weinig gehad heeft aan elk van de aspecten als: het theoretische gedeelte, de praktijklessen, het tempo van werken tijdens de cursus, het werknemer-zijn op het centrum en de sfeer op het centrum. Men heeft voor het huidige werk veel gehad aan de praktijklessen en in iets mindere mate aan het theoretisch gedeelte. Aan het werknemer-zijn op het centrum evenals aan de daar heersende sfeer heeft ongeveer de helft wel wat gehad. Het tempo van werken tijdens de cursus voor de latere baan is door amper 40% van de oud-cursisten positief gewaardeerd. De verschillen tussen de richting bouw en metaal zijn doorgaans vrij klein.

1) Zie Brochure.

Tabel 13. Betekenis van bepaalde aspecten voor huidig beroep

Aspecten	Betekenis voor huidig beroep 1)			
	(tamelijk) groot		weinig of geen	
theoretisch gedeelte	28	58%	20	42%
praktijklessen	34	71%	14	29%
tempo van werken tijdens de cursus	18	38%	30	62%
werknemer zijn op het centrum	20	42%	28	58%
sfeer op het centrum	22	46%	26	54%

1) Twee respondenten waren werkloos.

Van de 37 respondenten, die werkzaam zijn in het beroep waarvoor men is opgeleid, zeggen er 20 weinig of niets aan het tempo van werken tijdens de cursus voor het huidige werk te hebben gehad. Desondanks krijgt men uit de gesprekken de indruk dat men zich in de praktijk over het algemeen vrij snel weet aan te passen aan het gewenste tempo.

Voor de meeste geïnterviewde oud-cursisten is de voltooiing van de cursus een half jaar of langer geleden. De huidige ervaringen kunnen dan ook verschillen van die welke in het begin in het nieuwe werk zijn opgedaan. Daarover zijn enkele vragen gesteld.

Drie vierde is van mening dat het vinden van geschikt werk is megevallen, terwijl een vierde dit tegenviel. Dit betreft ten dele de beroepsgroep metaalnijverheid maar relatief gezien vooral - bijna alle betreffende personen - die van de "overige beroepsgroepen". Het oordeel van tegenvallen is vooral het gevolg van de beperkte mogelijkheden op de arbeidsmarkt.

Voor een aantal omgeschoolden (30%) is het inkomen de eerste tijd in de nieuwe baan tegengevallen. De helft daarvan heeft bovendien nogal moeite gehad met het vinden van geschikt werk. Het inkomen viel relatief gezien vooral tegen voor degenen die ander werk zijn gaan doen dan waarvoor ze zijn opgeleid.

§ 2. Werkloosheid

De meeste oud-cursisten hebben hun opleiding beëindigd in een periode waarin de werkloosheid vrij groot was. Naast conjuncturele invloeden kan van betekenis zijn geweest het tijdstip (jaargetijde) waarop men de opleiding voltooide.

Slechts 44% is erin geslaagd direct na de cursus een werkkring te vinden. De jongeren beneden 35 jaar kwamen het gemakkelijkst aan werk, boven 35 jaar lag de situatie enigszins anders (resp. 58% en circa 40%). Van de in de metaalnijverheid werkzamen kon 56% (14 personen) direct aan de slag en in de bouwnijverheid 43%, (10 personen); van degenen in de "overige beroepsgroepen" hadden de meesten (7 personen) moeite met het vinden van werk.

Twintig van de 28 respondenten, die na de cursus niet direct werk vonden, zijn van mening dat tijdens de cursus onvoldoende is gewezen op de mogelijkheid van werkloosheid.

De gemiddelde duur van het zonder werk zitten bedraagt 12 weken; in de richting bouw was dat 7 en in de metaal 16 weken. In een aantal gevallen zal werkloosheid gepaard zijn gegaan met een zekere inkomensdaling, zeker wanneer geen inkomen uit andere bronnen beschikbaar is.

Tabel 14. Duur van de werkloosheid en opleidingsrichting

Opleidings- richting	Aantal weken zonder werk na de cursus				Totaal	
	geen	< 4	4-13	≥ 13 weken		
bouw	43%	22%	26%	9%	100%	(23)
metaal	44%	11%	15%	30%	100%	(27)

Vier van de 16 respondenten, die via het arbeidsbureau naar ander werk zijn bemiddeld, konden direct aan de slag, terwijl er 12 gemiddeld 10 weken werkloos waren. Van de 23 respondenten die op eigen initiatief te werk gingen, hebben er 13 onmiddellijk werk gevonden; de andere tien hebben nog gemiddeld zo'n 15 weken zonder werk gezeten.

§ 3. Verandering van werk of werkgever

In het kader van voorlichting en begeleiding is het van belang te weten of en in welke mate er onder de oud-cursisten sprake is van mobiliteit ten aanzien van werk en/of werkgever.

Van de 50 oud-cursisten zaten er op het tijdstip van onderzoek twee zonder werk. Van de overige 48 respondenten blijkt dat:

- 19 personen tot nog toe erg stabiel zijn met betrekking tot werkkring en werkgever; het huidige werk is het eerste werk na de cursus, men is niet van plan een ander beroep te gaan uitoefenen, men is niet van werkgever veranderd en is dat evenmin van plan. Deze groep van 19 personen is blijkbaar direct terechtgekomen op een plaats waar ze voorlopig willen blijven;
- 10 personen alleen een andere werkgever hebben gekregen. Voor het overige is deze groep gelijk aan die van 19 man;
- 8 personen het huidige beroep willen blijven uitoefenen, waarbij er vier al eerder ander werk hebben verricht;
- 11 personen een ander beroep willen, voornamelijk omdat ze werk hebben dat niet bij de opleiding aansluit (zie bijlage 5).

Van de 11 oud-cursisten, die op het tijdstip van onderzoek ander werk deden dan waarvoor ze zijn opgeleid, willen er negen ander werk gaan doen "om de omscholing beter tot zijn recht te laten komen", terwijl er twee alleen maar hun "financiële positie" willen verbeteren. Onder de oud-cursisten, die wel werk doen in het verlengde van de opleiding, is de animo om van werkgever te veranderen gering.

Tabel 15. Werkkring al dan niet overeenkomstig de opleiding naar verandering werk of werkgever

	Werkkring overeenkomstig de opleiding	Werkkring niet overeenkomstig de opleiding
Heeft hetzelfde werk als eerst	34 van 37 (92%)	5 van 11 (45%)
Heeft dezelfde werkgever als eerst	24 van 37 (65%)	6 van 11 (55%)
Wil hetzelfde werk als thans	35 van 37 (95%)	2 van 11 (18%)
Wil dezelfde werkgever als thans	32 van 37 (86%)	4 van 11 (36%)

Sinds de beëindiging van de cursus heeft bijna 40% een andere werkgever - overwegend degenen van de richting bouw - terwijl 25% plannen in deze richting heeft met name degene die werk doen waarvoor ze niet zijn opgeleid.

§ 4. De begeleiding na de cursus

Een belangrijk punt in de nazorg van oud-cursisten vormt de wijze waarop deze zich in het nieuwe beroep hebben aangepast. Om dit aanpassingsproces te kunnen volgen, ontvangt elke oud-cursist ongeveer drie maanden na de opleiding een oproep voor een gesprek tijdens een avondspreekuur op het Gewestelijk Arbeidsbureau. De bedoeling is te praten over o.m. het nieuwe beroep, de werkomstandigheden of eventuele moeilijkheden. Indien dat nodig is, neemt het Gewestelijk Arbeidsbureau contact op met de werkgever om problemen op te lossen of te voorkomen.

Slechts 6 respondenten deelden mee een dergelijke oproep te hebben ontvangen. Het is niet uitgesloten dat wat meer omgeschoolden een oproep hebben gekregen, maar er niet op hebben gereageerd en derhalve de ontvangst zijn vergeten. Dit zou er op kunnen lijken, dat er geen behoefte bestaat aan een gesprek of dat nauwelijks sprake is van problemen. Gebleken is dat een aantal respondenten zeggen tot nog toe geen oproep te hebben ontvangen hoewel men dat zeer op prijs zou stellen.

Uit de gesprekken met de oud-cursisten is naar voren gekomen dat 18% van de omgeschoolden de overgang na de voltooide opleiding is tegengevallen, wat verband houdt met het zonder werk zitten. Op zichzelf gezien kan dit tegenvallende oordeel van een aantal personen reeds onderwerp van gesprek op het GAB zijn. Daarnaast zijn er nog diverse aanknopingspunten, waarbij verschillen per individu zeer wel denkbaar zijn.

Over het geheel genomen is o.m. gebleken dat van de oud-cursisten:

- 23% niet werkzaam is in een beroep waarvoor men is omgeschoold;
- 56% gedurende korte of lange tijd direct na de cursus zonder werk zat;
- 30% het inkomen de eerste tijd in de nieuwe baan tegenviel;

- 62% zegt weinig of niets te hebben gehad aan het tempo van werken tijdens de opleiding voor het tempo in het nieuwe beroep.

Voor wat betreft het vinden van werk direct na de voltooiing van de cursus is naar voren gekomen, dat relatief weinigen - 4 van de 22 personen - zeggen via bemiddeling van een arbeidsbureau aan de nieuwe baan te zijn gekomen. Als men er niet in slaagt direct werk te vinden, zou men mogen verwachten dat men zich juist dan tot een arbeidsbureau zal wenden. Het onderzoek laat echter zien dat hooguit de helft - 13 van de 27 personen - van de betreffenden via het arbeidsbureau een baan kreeg. Uitgebreide informatie tijdens de opleiding en adequate begeleiding daarna omtrent het vinden van ander werk is uitermate belangrijk. Dit moge blijken uit het feit dat 20 van de 28 respondenten, die na het einde van de cursus gedurende enige tijd zonder werk zaten, stelden dat tijdens de cursus niet voldoende gelet is op het zonder werk komen zitten.

Tabel 16. Na cursus al dan niet ander werk en wijze waarop aan eerste baan gekomen 1)

Direct na cursus ander werk	Wijze waarop aan eerste baan gekomen				Totaal	
	via arbeidsbureau		op andere wijze			
ja	4	18%	18	82%	22	100%
neen	13	48%	14	52%	27	100%
Totaal	17	35%	32	65%	49	100%

1) Eén respondent was nog werkloos.

Zoals reeds is vermeld 1) ontvangt men ongeveer een half jaar na het einde van de cursus van de directeur van het centrum een uitnodiging voor een gesprek. Daarbij wordt dan o.a. ingegaan op de technische ervaringen, de mogelijkheden voor verdere bijscholing en het eventueel deelnemen aan een examen leerlingstelsel. Aan de respondenten is gevraagd of men een oproep heeft ontvangen. Circa de helft van degenen die hiervoor in aanmerking kwamen, zegt zo'n oproep te hebben gehad. Slechts enkelen hebben er nog geen gevolg aan gegeven. Uit de reacties van sommige respondenten is verder naar voren gekomen, dat in enkele gevallen en dan nog slechts zeer kort ("het examen-geld meebrengen") werd gesproken over het examen leerlingstelsel.

§ 5. Plannen voor verdere studie

Na het voltooiën van de opleiding wordt de oud-cursist - mondeling en schriftelijk - gewezen op het belang van verdere bekwaming. Met name wordt de ontwikkeling van de theoretische kennis benadrukt welke voor

1) Zie hoofdstuk V § 3: "Plannen voor verdere studie".

de ontplooiing als vakman belangrijk is. Van alle oud-cursisten is nagegaan in hoeverre men hierop is ingegaan of van plan is dit alsnog te doen. De resultaten van het onderzoek laten zien dat:

- 29 oud-cursisten geen verdere studie hebben gevolgd en dit ook niet van plan zijn;
- 4 oud-cursisten momenteel een cursus volgen, waarvan er 2 nog verder willen studeren;
- 9 oud-cursisten reeds een cursus hebben gevolgd, waarvan er 5 nog verdere studieplannen hebben;
- 8 oud-cursisten tot nu toe geen verdere studie hebben gevolgd maar het wel van plan zijn.

Het volgen van verdere opleiding dan wel plannen daartoe zijn bij relatief meer oud-cursisten bij de metaal- dan bij de bouwleergangen aanwezig (resp. 70% en 10%).

HOOFDSTUK VII

De mening van de echtgenote

§ 1. De houding tegenover beroepsverandering

Bij de besluitvorming ten aanzien van bedrijfsbeëindiging en beroepsverandering zal de mening van de echtgenote van grote invloed zijn. Gezien de positie die de boerin veelal op het bedrijf inneemt is dit niet zo verwonderlijk. Zij maakt immers van nabij de dagelijkse gang van zaken mee of heeft een eigen taak binnen het bedrijf, bijvoorbeeld het voeren van jongvee, schoonmaken van melkgerei, de boekhouding doen.

Mede met het oog hierop zijn aan de cursisten en oud-cursisten 1) diverse vragen voorgelegd, welke betrekking hebben op het standpunt van de vrouw ten aanzien van beroepsverandering, de omscholing en eventuele daarmee verband houdende problemen.

Circa drie vierde van de echtgenotes 1) bleek het eens te zijn met de beslissing van de man om van beroep te veranderen, de anderen konden zich daar niet zo goed mee verenigen. Het verschil tussen de echtgenotes van de cursisten en de oud-cursisten is uiterst gering. Dat een aantal echtgenotes tegen beroepsverandering was, heeft mede te maken met het meewerken op het bedrijf 2).

§ 2. Betrokkenheid van de echtgenote bij de omscholing op de centra voor vakopleiding

Circa een vijfde van alle 80 respondenten 1) - 5 waren ongehuwd - gaf te kennen, dat de vrouw mede betrokken is geweest bij de keuze van de cursus. Meestal werd er samen over gesproken, soms bezocht men het centrum of sprak men met een voorlichter. Een enkele keer is men naar een voorlichtingsbijeenkomst geweest.

Twee derde van de geïnterviewden 1) - 54 personen - vindt het belangrijk dat de vrouw betrokken is bij de voorlichting over omscholing. De anderen vinden het nauwelijks of niet van belang. Naarmate de vrouw meer op het bedrijf meewerkte, des te hoger is het percentage dat de vrouw bij voorlichting over omscholing zou willen betrekken. Eenzelfde

1) Waar dit mogelijk was zijn de vragen aan de echtgenote zelf gesteld.

2) Overeenkomstige tendenties bleken aanwezig in elders uitgevoerde onderzoeken. Zie o.a. Spierings, C.J.M.: "Boeren en boerinnen over beroepsverandering", Den Haag, 1972.

Kloprogge, J.J.J.: "Friese boerinnen over beroepsverandering", Den Haag, 1973.

Kloprogge, J.J.J.: "Boerinnen in Salland en Twente", Den Haag, 1973.

verband is aanwezig als de vrouwen vóór hun trouwen een niet-agrarisch beroep hadden.

Volgens circa 35% van de respondenten 1), die het belangrijk vinden dat de vrouw betrokken is bij voorlichting over omscholing, dient voorlichting plaats te vinden via de stands- of vrouwenorganisaties. Ook is als mogelijkheid genoemd het geven van voorlichting via het arbeidsbureau of via het centrum voor vakopleiding. Soms was men van mening, dat het "ook goed via de man zelf" kan gebeuren. Opmerkelijk groot is het aantal personen - circa 35% - dat op dit punt geen mening heeft.

Tabel 17. Voorlichting aan de vrouw m.b.t. omscholing 1)

Voorlichting via	Cursisten		Oud-cursisten	
arbeidsbureau	4	18%	2	6%
centrum voor vakopleiding	5	23%	5	16%
stands- of vrouwenorganisatie	7	32%	13	41%
pers	1	5%	1	3%
man	4	18%	7	22%
vrouw moet zelf oriënteren	1	5%	-	-
geen idee	7	32%	13	41%
Totaal	22	= 100%	32	= 100%

1) Sommige respondenten gaven meer dan één antwoord.

Volgens de geïnterviewden 1) waren indertijd nagenoeg alle echtgenotes er voor dat de man een omscholingscursus ging volgen. Zowel bij de cursisten als bij de oud-cursisten heeft ongeveer de helft hun man aangeraden een omscholingscursus te gaan volgen.

§ 3. Problemen m.b.t. het volgen van de cursus

In het kader van het onderzoek is eveneens van belang of omscholing door de man heeft geleid tot problemen bij de vrouw. Op de vraag: "Welke problemen heeft het volgen van een cursus voor U(w) (vrouw) gehad?" komt naar voren, dat van de cursisten zegt dat 47% en van de oud-cursisten 28% geen problemen heeft gekend 1). De anderen kregen bij de overgang van de man naar het centrum te maken met problemen van uiteenlopende aard, waarbij vrij vaak het element "de hele dag alleen thuis" is genoemd. Verder is vermeld: "alleen voor het werk staan" voor zover het bedrijf nog is aangehouden, of: "te weinig omhanden hebben" nadat het bedrijf is afgestoten.

1) Zie noot 1) op blz. 39.

Tabel 18. Problemen van de echtgenote doordat de man een cursus volgde 1)

Problemen van de echtgenote	Cursisten		Oud-cursisten	
alleen staan voor het werk op het bedrijf	2	6%	8	17%
te weinig omhanden hebben	5	15%	6	13%
de hele dag alleen thuis zijn	14	41%	22	48%
overige problemen	1	3%	2	4%
geen problemen	16	47%	13	28%
Totaal	34	= 100%	46	= 100%

1) Sommige respondenten gaven meer dan één antwoord.

Het percentage zonder problemen is het hoogst in de situatie waar de vrouw voorheen niet of weinig op het bedrijf meewerkte. Vooral bij degenen, die indertijd veelvuldig op het bedrijf werkzaam waren, is het element "te weinig omhanden hebben" aangetroffen. Verder is gebleken dat van de vrouwen, die het eens waren met de beroepsverandering van de man, relatief weinigen problemen hebben ondervonden. Dit geldt min of meer ook voor de echtgenotes, die vóór hun huwelijk in een niet-agrarisch beroep werkzaam waren.

Samenvatting en slotbeschouwing

De opzet van het onderzoek

Naar aanleiding van aanpassingsproblemen van ex-agrariërs op scholingscentra, heeft het Ministerie van Sociale Zaken behoefte aan gegevens over ervaringen en verwachtingen van ex-agrarische bedrijfshoofden tijdens en na het volgen van een omscholingscursus. Het onderzoek, dat een verkennend karakter draagt, zal een antwoord dienen te geven op de volgende vragen:

- Hoe is de keuze om een bepaalde cursus te volgen tot stand gekomen?
- Wat zijn de ervaringen tijdens en na de omscholingsperiode?
- Welke wensen en verwachtingen leven er bij de ex-agrariërs tijdens en na de cursus?

In totaal zijn - in overleg met de opdrachtgever - 35 cursisten en 50 oud-cursisten geïnterviewd in de periode mei-juni 1973. De ex-agrarische cursisten waren afkomstig van alle centra voor vakopleiding, de oud-cursisten van een negental centra.

Gezien het beperkte aantal respondenten is het trekken van algemene conclusies niet mogelijk. Wel kunnen bepaalde indicaties worden gegeven ten behoeve van het te voeren beleid inzake onderdelen van voorlichting en begeleiding bij omscholing. Mede aan de hand van dit eerste verkennende onderzoek kan worden gezien of nader onderzoek in een breder kader wenselijk is.

Hoe is de keuze om een bepaalde cursus te volgen tot stand gekomen?

Gebleken is dat ongeveer de helft van de respondenten zelf al een bepaalde cursus op het oog had voor men de opleiding begon. De anderen zijn volledig afgegaan op de uitslag van een test van het arbeidsbureau 1).

Twee derde van de respondenten is de cursus gaan volgen die men op het oog had of waarvoor men geschikt was bevonden. Circa een derde is een andere cursus gaan volgen dan aanvankelijk de bedoeling was, voornamelijk degenen die volledig op basis van een test aan een cursus zijn begonnen. Van invloed waren hierbij o.a. medische redenen of ontoereikende opleidingsresultaten.

De meesten zijn van mening dat voldoende rekening is gehouden met de eigen wensen. Bij een tiental personen, in hoofdzaak degenen die op advies een cursus zijn gaan volgen, was dat niet het geval. Men was vol-

1) Zie Brochure van het Directoraat-Generaal voor de Arbeidsvoorziening.

gens henzelf "voor de keus gesteld het advies van de directeur op te volgen of te vertrekken", soms werd men "een bepaalde richting ingestuurd".

Ongeveer een vierde van de geïnterviewden zegt behoefte te hebben gehad aan voorlichting over andere scholingsmogelijkheden zoals de studiekostenregeling en de bedrijfsscholingsregeling, maar heeft deze voorlichting niet ontvangen. Voor de overigen - ruim drie vierde - is de gegeven voorlichting blijkbaar voldoende geweest.

Ruim de helft van de betrokkenen heeft een wachttijd gehad voor men op het centrum kon beginnen: de cursisten gemiddeld drie maanden en de oud-cursisten twee maanden. Plaatsgebrek op het centrum was in vrijwel alle gevallen daarvan de reden. Het merendeel zag kans deze wachttijd redelijk goed door te komen.

Wat zijn de ervaringen tijdens de omscholingsperiode?

De grondcursus wordt door ruim de helft van de respondenten als onverdeeld gunstig beschouwd, terwijl rond 25% een negatief oordeel geeft dat o.m. betrekking heeft op de inhoud van de grondcursus, de wijze waarop deze wordt gegeven of de bruikbaarheid ervan voor de praktijk. Verder gaf rond 10% een antwoord dat meer sloeg op de in deze beginperiode niet altijd even gemakkelijk verlopende overgang naar en aanpassing aan de nieuwe situatie.

Voor de meesten zijn de eerste weken op het centrum meegevallen. Voor zover dat niet het geval was, betrof het vooral de oud-cursisten. Mogelijk hebben zij wat minder aarzeling om hun bezwaren naar voren te brengen dan degenen die nog met de cursus bezig zijn. Als tegenvallers zijn o.a. genoemd "de theorie", "de aard van de opdrachten", "de schoolse behandeling", "de controle op het werk" of "de manier waarop je werd aangepakt".

Rond 15% van de respondenten heeft in de beginperiode op het centrum weleens met de gedachte rondgelopen ermee te stoppen. Meestal heeft men hierover gesproken met de echtgenote, soms met een collega of met de leiding van het centrum.

Rond 15% heeft het gevoel gehad gedurende de eerste weken teveel aan zichzelf te zijn overgelaten. Dat betrof over het algemeen degenen voor wie de eerste weken zijn tegengevallen.

Gebleken is dat rond 60% van de geïnterviewden aan het begin van de cursus geconfronteerd werd met een of meer tegenvallers; bij de oud-cursisten lag de nadruk op tegenvallers betreffende de cursus, bij de cursisten meer op "moeilijkheden" zich aan te passen. Daarnaast zijn tegenvallers genoemd met betrekking tot het centrum zoals "prikkeloos systeem", "korte pauzes" of "schoolse sfeer". Na enige maanden is bij de helft van hen geen sprake meer van tegenvallers. Bij ongeveer 30% van het totale aantal respondenten was echter na enige maanden op het centrum nog steeds sprake van tegenvallers. Dat hield dan doorgaans verband met de cursus. Een kleine 10% heeft melding gemaakt van tegenvallers nadat men al enige maanden op het centrum zat.

Over het algemeen zijn de geïnterviewden goed te spreken over het uitleggen, de begeleiding of de beoordeling door de instructeurs, het optreden van en het contact met de directeur of de sociaal-ambtenaar. Voor zover sprake is van minder gunstige of negatieve ervaringen heeft dat meer betrekking op de eerste weken op het centrum dan op de situatie enige tijd daarna. Dit geldt min of meer ook voor de sfeer op het centrum of het prikkelsysteem.

Ongeveer twee derde van de respondenten heeft zich in positieve zin over de cursus uitgelaten. Een aantal respondenten - te zamen een vierde deel - formuleerde een bezwaar, zoals "de (te) weinig praktische kant van de opleiding" - vooral door de oud-cursisten benadrukt - "de zware theorie", "het hoge tempo" of "(te) ouderwets van opzet".

Circa 40% van de respondenten heeft tijdens de opleiding (nog) geen enkel werkstuk opnieuw moeten maken. Een even groot percentage heeft minder dan vijf keer een werkstuk moeten overdoen, terwijl circa 20% dat vaker moest.

Ongeveer twee derde heeft geen enkele keer "werk" (theorie, tekeningen) mee naar huis genomen, ongeveer een vijfde minder dan vijf keer en de rest vaker.

De meeste respondenten vonden de contacten met andere cursisten goed of vrij redelijk. Sommigen waren zelfs van mening dat ze het aan hun collega's te danken hadden op het centrum te zijn gebleven of door hen de eerste tijd te zijn doorgekomen. Meestal trekt men op met degenen die tegelijk aan een cursus begonnen zijn.

Ongeveer 60% van de geïnterviewden praatte met andere cursisten over de cursus. De gesprekken gingen o.a. over "de moeilijkheden bij de werkstukken", "het systeem van de cursus", "het werktempo" of "het maken en lezen van tekeningen". Ten aanzien van het centrum was wel eens onderwerp van gesprek "de begeleiding door en de verhouding met de instructeurs", "het beleid op het centrum" of "de discipline". De meeste meer persoonlijke problemen trachtte men bij voorkeur zelf op te lossen. Rond een derde wendde zich tot de instructeurs, de directeur of de sociaal-ambtenaar.

Heeft men moeilijkheden met de werkopdrachten dan gaan de meesten meteen naar de instructeur. Circa een derde stapt echter "liever eerst naar een collega dan meteen naar de instructeur". Ook de geïnterviewden zelf worden volgens henzelf tamelijk vaak door andere cursisten geraadpleegd.

Ongeveer drie vierde van de echtgenotes vleeft het eens te zijn met de beroepsverandering van de man. Verder is gebleken dat twee derde van de geïnterviewden het belangrijk vindt dat de vrouw betrokken wordt bij de voorlichting over omscholing. Hieraan kent men een grotere betekenis toe naarmate de vrouw meer op het bedrijf meewerkt. Voorlichting aan de vrouw zou volgens de respondenten o.a. kunnen plaatshebben via stands- en/of vrouwenorganisaties, het centrum voor vakopleiding of het arbeidsbureau.

"De hele dag alleen thuis zijn" vormde bij de vrouwen het meest voorkomende probleem, dat zich tijdens de omscholing van de man kan voordoen. Daarnaast is weleens genoemd "het weinig omhanden hebben" of "het alleen voor het werk op het bedrijf staan".

Wat zijn de ervaringen na de omscholingsperiode?

Meer dan de helft van de oud-cursisten heeft zijn huidige functie door eigen initiatief verkregen; voor een derde verleende het arbeidsbureau bemiddeling, terwijl de overigen door een werkgever werden gevraagd. Hoewel nagenoeg allen tevreden zijn met hun werk, oefent 23% een beroep uit dat niet geheel overeenstemt met de gevolgde opleiding.

Voor het huidige werk heeft men veel gehad aan de praktijklessen en in iets mindere mate aan het theoretisch gedeelte. Ook het werknemerszijn op het centrum evenals de op het centrum heersende sfeer, worden positief gewaardeerd. Het minst zegt men voor het huidige werk te hebben gehad aan het tempo van werken tijdens de cursus.

Ongeveer de helft van de oud-cursisten heeft direct na de cursus werk gevonden. Voor de overigen was dat echter niet het geval. Gemiddeld zaten deze respondenten 12 weken zonder werk: in de bouw 7 en in de metaal 16 weken. Van de 16 omgeschoolde ex-landbouwers die via het arbeidsbureau ander werk verkregen, zijn er 12 gemiddeld 10 weken werkloos geweest. Van de 23 respondenten, die op eigen initiatief te werk gingen hebben er 12 gemiddeld 15 weken zonder werk gezeten. Het gedurende enige tijd zonder werk zitten zal o.a. te maken hebben gehad met de werkgelegenheidssituatie, terwijl wellicht ook de omstandigheid dat men niet zo jong meer is een rol zal hebben gespeeld. De meesten die na de opleiding zonder werk zaten, zijn van mening dat er tijdens de cursus onvoldoende is gewezen op de mogelijkheid van werkloosheid.

Tot de normale procedure behoort dat de oud-cursisten een oproep voor een gesprek op het Gewestelijk Arbeidsbureau ontvangen circa drie maanden na het voltooien van de cursus. Slechts enkele respondenten zeiden een dergelijke oproep te hebben gehad. Niet uitgesloten is dat meer oud-cursisten een oproep hebben ontvangen, maar deze wellicht vergeten zijn. Overigens zal er niet altijd behoefte aan een gesprek geweest zijn.

Ongeveer de helft van degenen die hiervoor in aanmerking kwamen, zeiden een oproep te hebben gehad voor een gesprek met de directeur van het centrum, ongeveer zes maanden na het voltooien van de cursus. Ongeveer drie vierde van de cursisten toont belangstelling voor een examen leerlingstelsel. Een min of meer overeenkomstig beeld is gevonden bij de oud-cursisten. De gedachte aan voortgezette studie wordt voornamelijk aangetroffen bij de metaalleergangen.

Welke wensen en verwachtingen leven er bij de ex-agrariërs tijdens en na de cursus?

Ruim de helft van de geïnterviewden was van mening, dat er aan de grondcursus niets te verbeteren viel. Een aantal anderen zou er wel wat aan veranderd willen zien, bijvoorbeeld dat de grondcursus "een modern opzet zou krijgen". Verder vonden sommigen de overgang van zelfstandig boer of tuinder naar cursist "nogal abrupt". Daarnaast wilden vooral de wat ouderen in de beginperiode "wat meer tijd krijgen".

Ruim een derde van de cursisten zou meer willen weten over de sociale voorzieningen, de rechten en plichten als werknemer of eventuele werkloosheid. Ook op het verlaten van het centrum zou tijdens de cursus nader ingegaan kunnen worden.

Werk en werksfeer werden door de cursisten het meest genoemd als aantrekkelijk aspecten van een nieuw beroep. Beloning en sociale voorzieningen komen op de tweede plaats. Het minste aantal wensen blijkt te bestaan m.b.t. bedrijf en bedrijfsomstandigheden.

Het merendeel zou zo mogelijk werk binnen een straal van 20 km van hun woning willen hebben. Ongeveer een derde van de cursisten zou eventueel ander werk willen accepteren dan waarvoor men wordt omgeschoold als dat dichterbij huis zou zijn en/of als dat een hoger inkomen oplevert.

Over het haalbare netto-inkomen wordt door de cursisten enigszins verschillend gedacht: een derde heeft er (nog) geen idee van, ruim een derde denkt aan minder en de rest aan meer dan f 200,- per week. De verwachting leeft dat men na enige tijd opslag zal krijgen.

Onder de oud-cursisten die een beroep uitoefenen dat bij de opleiding aansluit, is de animo om van werk of werkgever te veranderen tamelijk gering. Degenen die ander werk verrichten dan waarvoor men indertijd is opgeleid - 11 personen - willen echter bijna allen werk doen waarbij "de omscholing beter tot zijn recht komt", enkelen wensen alleen hun "financiële positie te verbeteren". Negentien van de 50 oud-cursisten zijn na de opleiding van werk noch van werkgever veranderd of van plan te veranderen. Tien personen kregen alleen een andere werkgever. De overigen hebben eerder al ander werk gehad en/of wensen ander werk te doen.

Slotbeschouwing

Over het algemeen genomen hebben zowel de cursisten als de oud-cursisten goede ervaringen opgedaan tijdens en met de omscholing op het centrum. Weliswaar hebben sommigen ten aanzien van bepaalde facetten van de opleiding enige moeilijkheden ondervonden, maar de vraag is in hoeverre deze ervaringen van de ex-landbouwers een algemeen dan wel een meer incidenteel karakter hebben. Dat zal op de eerste plaats afhangen van de betreffende persoon zelf, terwijl ook de cursus of de situatie op het centrum van invloed kan zijn. De overgang van de ex-landbouwers naar het Centrum voor Vakopleiding is voor de meesten een grote verandering. Verworvenheden als zelfstandigheid of werken in de vrije natuur worden immers veelal noodgedwongen prijsgegeven. Naast de overgang van zelfstandig ondernemer naar leerling-loontrekkende speelt tevens de oorspronkelijk andersgerichte vooropleiding en de veelal wat oudere leeftijd een belangrijke rol. Dat kan gepaard gaan met gevoelens van onzekerheid, zoals ten aanzien van het zich in de nieuwe situatie kunnen handhaven of het kunnen volgen van de cursus. Daarnaast kunnen huiselijke omstandigheden, de gezondheidstoestand of de situatie op het bedrijf van invloed zijn. Bij de overgang naar en in de beginperiode van het verblijf op het centrum dient de leiding derhalve terdege te letten op de

specifieke situatie waarin de ex-landbouwers verkeren, evenals op de uit deze situatie voortvloeiende problemen. Ook voor de sociaal-ambtenaar kunnen hier diverse aanknopingspunten aanwezig zijn ten einde de aanpassing aan de nieuwe situatie voor de betreffende ex-landbouwers zo soepel mogelijk te laten verlopen. Ook aan de situatie van de vrouw zal bij de voorlichting en begeleiding grondige aandacht dienen te worden geschonken. Dit mede vanwege het feit dat een aantal van hen te maken kreeg met problemen toen de man een omscholingscursus ging volgen.

Nadat een aantal ex-landbouwers bij de overgang naar het centrum bepaalde moeilijkheden heeft ondervonden, is vervolgens de nadruk meer gekomen bij de cursus. Daarbij speelt zowel het inhoudelijke gedeelte als de wijze waarop de cursus wordt gegeven een rol. Hoewel de meesten goede ervaringen hadden met het uitleggen, de beoordeling en begeleiding door de instructeurs evenals met het optreden van en het contact met de directeur of de sociaal-ambtenaar was er in sommige opzichten echter weleens sprake van onvoldoende communicatie. Uit de gesprekken met de ex-landbouwers krijgt men de indruk dat ze met hun moeilijkheden niet zo gauw naar een instructeur, directeur of sociaal-ambtenaar gaan, maar trachten deze nog weleens zelf op te lossen of door de hulp van mede-cursisten in te roepen. Het zou derhalve aanbeveling verdienen dat de leiding van het centrum met inbegrip van de sociaal-ambtenaar meer aandacht besteedt aan het contact met en de begeleiding van de cursisten.

De overgang naar een nieuw beroep is in het algemeen vrij vlot verlopen. In sommige gevallen was echter sprake van problemen. Om deze problemen zoveel mogelijk te vermijden zou bijvoorbeeld te overwegen zijn tijdens de opleiding een ruimere plaats te geven aan de z.g. voorlichtingsbijeenkomsten waarbij onderwerpen ter sprake komen als sociale voorzieningen in het nieuwe beroep, de rechten en plichten als werknemer of het eventueel zonder werk komen. Verder zou het wenselijk kunnen zijn meer aandacht te schenken aan de mogelijkheid van het lopen van stage tijdens de opleiding om dan alvast aan de nieuwe situatie te kunnen wennen.

Dat sommige oud-cursisten na het voltooien van de opleiding niet direct werk konden krijgen, zal in een aantal gevallen te maken hebben met een minder gunstige werkgelegenheidssituatie, met het tijdstip waarop de cursus is beëindigd of met de veelal wat oudere leeftijd. Dit geldt evenzeer voor degenen die een beroep hebben dat niet aansluit op de opleiding 1). Mede met het oog hierop is het wenselijk dat het Gewestelijk Arbeidsbureau al in een vroegtijdig stadium van de opleiding in contact treedt met de cursisten ten einde het vinden van geschikt werk zo soepel mogelijk te laten verlopen. In dit opzicht vervullen de oproepen voor een gesprek op het Gewestelijk Arbeidsbureau en met de directeur van het Centrum voor Vakopleiding een belangrijke rol. Te overwegen zou zijn,

1) Onder de geïnterviewde oud-cursisten lag het percentage aanmerkelijk hoger dan voor de gehele Centrapopulatie (resp. 23% en 10%). Zie Brochure: "De Centra voor Vakopleiding van Volwassenen", Directoraat-Generaal voor de Arbeidsvoorziening, 1970.

indien de eerste oproep onbeantwoord blijft, een herhaalde oproep te sturen. Bij de inpassing in het arbeidsproces zal, met het oog op een adequate beroepsvervulling, nadrukkelijk op de karakteristieke achtergrond van de ex-landbouwers moeten worden gelet. In samenwerking met de leiding van het centrum ligt hier voor de arbeidsbureaus een belangrijke taak. Wellicht kunnen een meer op de persoon gerichte benadering en een langdurigere nazorg het wederopnemen in het arbeidsproces bevorderen.

Het uitgevoerde onderzoek draagt, in overleg met de opdrachtgever, het karakter van een eerste verkenning. Dit heeft met zich meegebracht dat alleen een aantal indicaties werden aangegeven. Mede aan de hand hiervan kan worden gezien of nader onderzoek wenselijk is betreffende de scholingsproblematiek in het algemeen en ten aanzien van knelpunten bij voorlichting en begeleiding in het bijzonder.

Het uitgevoerde onderzoek is toegespitst op een aantal ex-landbouwers. Omtrent de plaats die deze groep inneemt in de totale centrumpopulatie is tot nog toe tamelijk weinig bekend. Dit betreft o.a. de scholingsprestaties, de opleidingsduur, de plaatsingskansen met betrekking tot de veelal wat oudere leeftijd of m.b.t. het op de cursus aansluitende werk. Gedetailleerde informatie hieromtrent is nuttig voor het te voeren beleid qua voorlichting en begeleiding.

Bij de centrumopleiding neemt de begeleiding van de cursisten door bv. de instructeurs een belangrijke plaats in. Over de interacties tussen de instructeurs en de cursisten is weinig bekend. Reden te meer om hierover goed geïnformeerd te zijn.

Verder zou een vergelijking wenselijk kunnen zijn tussen ex-landbouwers die wel en die niet omgeschoold zijn. Daarbij kan o.m. worden ingegaan op de redenen om al dan niet gebruik te maken van een omscholingsregeling, het beroep en beroepsniveau, het inkomen, geografische en beroepsmobiliteit, de aanpassing aan en tevredenheid met het nieuwe beroep. Aansluiting bij reeds uitgevoerde onderzoeken ligt hierbij voor de hand.

BIJLAGEN

BIJLAGE 1

Samenstelling van de begeleidingscommissie

Prof.Dr.Ir. A.W. van den Ban (voorzitter)	Landbouwhogeschool, Wageningen
Drs. H.Th. Bor	Ministerie van Sociale Zaken
J.A.J. Hubregtse	namens de Raad voor de Arbeidsmarkt
Ing. W.H.A. Klein	Ministerie van Sociale Zaken
B. Landman	Landbouwschap
Drs. A. Stokkers	namens de Raad voor de Arbeidsmarkt
Drs. B. Veltman	namens de Centrale Landbouw Organisaties
Ir. W.J. Vriezen	Ministerie van Landbouw

BIJLAGE 3

De in het onderzoek betrokken personen op de Centra voor Vakopleiding van Volwassenen

	Cursisten	Oud-cursisten
Alkmaar	2	-
Almelo	3	-
Amsterdam	-	-
Apeldoorn	2	-
Breda	5	-
Doetinchem	1	6
Eindhoven	1	-
Emmen	3	10
Geleen	2	-
's-Gravenhage	-	1
Groningen	1	7
Heerlen	1	2
's-Hertogenbosch	-	1
Leeuwarden	2	-
Leiden	-	-
Middelburg	-	-
Nijmegen	3	3
Rotterdam	1	-
Terwinselen	-	-
Uden	2	-
Utrecht	1	-
Venlo	3	8
Zwolle	2	12
Totaal	35	50

BIJLAGE 4

Meningen over de cursus, de leiding, de begeleiding en de centrumsituatie: in het begin en later

	(1)	(2)	Cursisten					Oud-cursisten						
			eerste weken			later 1)		eerste weken			later			
			(1)	(2)	(3)	(2)	(3)	(1)	(2)	(3)	(1)	(2)	(4)	
De duur van de cursus	te lang	te kort	2	7	26	2	4	24	9	14	27	3	17	30
De tijd voor de opdrachten	te lang	te kort	4	13	18	3	13	14	4	19	27	4	12	34
De theorie	gemakkelijk	moelijk	15	14	6	12	9	9	16	24	10	20	12	18
Het theoretische en praktische gedeelte sluit op elkaar aan	goed	niet goed	26	7	2	23	3	4	32	10	8	35	11	4
Het afwerken van de ene opdracht na de andere	plezierig	vervelend	27	2	6	22	1	7	36	7	7	35	4	11
Het halen van opdrachten en gereedschap bij het magazijn	plezierig	vervelend	13	9	13	11	8	11	17	19	14	18	13	19
Het puntensysteem	stimulerend	vervelend	23	5	7	22	2	6	31	9	10	30	5	16
Het uitleggen door de instructeur te begrijpen	goed	slecht	25	6	4	21	3	6	29	15	6	30	10	10
De beoordeling door de instructeur	meevallen	tegenvallen	19	2	14	16	2	12	19	13	18	22	7	21
De begeleiding door de instructeur	meevallen	tegenvallen	26	3	6	23	1	6	29	14	7	31	8	11
Het optreden van de directeur	meevallen	tegenvallen	18	3	14	16	5	9	28	10	12	24	12	14
Het contact met de directeur	gemakkelijk	moelijk	20	5	10	21	1	8	29	13	8	28	12	10
Het optreden van de sociaal-ambtenaar 3)	meevallen	tegenvallen	11	1	15	11	2	14	15	9	14	15	9	14
Het contact met de sociaal-ambtenaar 3)	gemakkelijk	moelijk	15	3	8	15	3	8	16	6	16	16	6	16
Het contact met de andere cursisten	meevallen	tegenvallen	31	-	4	25	-	5	44	2	4	41	1	8
De werktijden op het Centrum	meevallen	tegenvallen	29	2	4	25	-	5	37	6	7	36	4	10
Het prikkelsysteem	nuttig	overbodig	18	14	3	12	12	6	30	17	3	26	17	7
Het aantal pauzes	goed	te weinig	34	-	1	27	-	3	47	2	1	43	2	5
De pauzes	te lang	te kort	-	2	33	-	3	27	1	5	44	1	3	46
De sfeer op het Centrum	vrij	schols	29	4	2	25	-	5	29	16	5	31	11	8
De kans op ander werk te zijner tijd	zeker	maar klein	16	8	11	15	4	11	30	7	13	24	13	13

1) Enkele cursisten zaten nog te kort op het centrum.

2) Geen van beide.

3) Voor een aantal respondenten was deze "onbekend".

BIJLAGE 5

Verandering van werk en/of werkgever:

a. Oud-cursisten met werk

b. Oud-cursisten met werk overeenkomstig opleiding

c. Oud-cursisten met werk niet overeenkomstig opleiding

		Plannen tot verandering				
		werk		werkgever		
		ja	nee	ja	nee	
		ja	nee	ja	nee	
a. Verandering tot dusver	ja	2	1	-	4	7
		2	-	-	-	2
	nee	-	-	1	10	11
		4	2	3	19	28
		8	3	4	33	48
b. Verandering tot dusver	ja	-	-	-	3	3
		-	-	-	-	-
	nee	-	-	1	9	10
		1	1	3	19	24
		1	1	4	31	37
c. Verandering tot dusver	ja	2	1	-	1	4
		2	-	-	-	2
	nee	-	-	-	1	1
		3	1	-	-	4
		7	2	-	2	11

BIJLAGE 6

Litteratuur

Directoraat-Generaal voor de Arbeidsvoorziening: "De Centra voor Vakopleiding van Volwassenen", 1970.

Directoraat-Generaal voor de Arbeidsvoorziening: "Arbeidsvoorziening 1971" en "Arbeidsvoorziening 1972", jaarverslagen.

J. Berting en L.U. de Sitter: "Arbeidssatisfactie; theorie, methodiek, feiten", Assen, 1971.

H.W. Bruining: "Selectie voor omscholing", in De Psycholoog, 1968, blz. 142-146.

J.J. Harloff: "Der Einfluss psychischer Faktoren auf die Mobilität der Arbeit", Berlin, 1970.

H.J.M. Hermans: "Motivatie en prestatie", Amsterdam, 1967.

J.G. Hische: "Voorspelbaarheid van opleidingsresultaten aan de Centra voor Vakopleiding van Volwassenen", Amsterdam, 1971.

J.J.J. Klopogge en P. van der Linden: "Landbouwers in Salland en Twente over hun beroep", Den Haag, 1973.

"Landbouw-Economisch Bericht 1973", Den Haag, 1973.

Ministerie van Sociale Zaken: "Classificatie van de beroepen naar hun onderlinge verwantschap", Den Haag, 1952.

J.W. de Pous e.a.: "Permanente opleiding en vorming van volwassenen in het bedrijfsleven", Rotterdam, 1973.

C.J.M. Spierings: "Boeren en boerinnen over beroepsverandering", Den Haag, 1972.

C.J.M. Spierings: "Plannen tot beroepsverandering", Den Haag, 1973.

C.J.M. Spierings: "Jonge veehouders over hun beroep en bedrijf", Den Haag, 1973.

E.J.A. Volleberg: "Bijscholing van Volwassenen", Nijmegen, 1958.

J.A.M. van Wezel: "Herintreding in het arbeidsproces", Tilburg, 1972.

H.L.G. Zanders: "Omschakeling ex-mijnwerkers", Tilburg, 1971.